

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 12

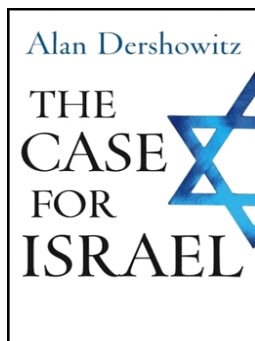
Broj 1

Januar 2019

Alen Deršovic

Odbrana Izraela

Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem čoveku koji mi je bio dragi prijatelj skoro četrdeset godina, profesoru Aharonu Baraku, predsedniku Vrhovnog suda Izraela, čije su sudske odluke ojačale odbranu Izraela i osnažile vladavinu prava bolje nego što bi ijedna knjiga ikada mogla. A.D.

DA LI JE IZRAEL KOLONIJALNA, IMPERIJALISTIČKA DRŽAVA?

OPTUŽBA

Izrael je kolonijalna, imperijalistička država doseljenika, koja se može uporediti sa južnoafričkim aparthejdnom.

TUŽITELJI

„(Jevrejska država u Palestini) mogla je da nastane samo kao nezakonito dete imperijalističkih sila, i to samo isterivanjem većeg dela palestinskog stanovništva, njihovim uključivanjem u državu u kojoj

vlada aparthejd, ili nekom kombinacijom ova dva postupka. Dalje, kada je već stvoren, Izrael je mogao da opstane jedino kao militaristička, ekspanzionistička i hegemonistička država, u neprekidnom ratu sa svojim susedima.“ (M. Šahid Alam, profesor ekono-mije na Nort-istern /Northeastern/univerzitetu).

„Okupirana Palestina (koja uključuje ceo Izrael) mora da bude dekolonizovana, da se ukine rasizam i da bude vraćena palestinskom narodu kao jedna suverena država. Jednostavnim jezikom rečeno, cionistička država mora da bude demontirana.“ (Imam Ahmed Kasiem, nacionalni predsedavajući Islamskog Juniti Konvikšn uverenja jedinstva /Islamic Unity Conviction/, Južna Afrika²)

STVARNO STANJE STVARI

Izrael je država u kojoj žive uglavnom izbeglice i njihovi potomci, koji upražnjavaju svoje pravo na samoopredeljenje. Početkom 1880-ih, Jevreji koji su se preselili u ono što je sada Izrael, bili su Jevreji koji su bežali od opresivnog antisemitizma kolonijalne Evrope i muslimanskih država Srednjeg Istoka i Severne Afrike. Za razliku od kolonijalnih naseljenika koji su bili u službi ekspanzionističkih komercijalnih i vojnih ciljeva imperijalističkih nacija, kao što su bile Velika Britanija, Francuska, Holandija i Španija, jevrejske izbeglice su bežale iz zemalja koje su ih vekovima ugnjetavale. Ove su jevrejske izbeglice mnogo više mogle da se uporede sa američkim kolonistima koji su napustili Englesku zbog verske opresije (ili sa Evropljanima koji su se kasnije uselili u Ameriku), nego sa engleskim imperijalistima koji su u osamnaestom i devetnaestom veku kolonizovali Indiju, sa francuskim naseljenicima koji su kolonizovali Severnu Afriku i sa holandskim ekspanzionistima koji su kolonizovali Indoneziju.

DOKAZ

Oni koji nude apsurdnu priču da su jevrejske izbeglice, koje su se uselile u Palestinu tokom poslednjih decenija devetnaestog veka, bile „alatka“

evropskog imperijalizma, moraju da odgovore na sledeće pitanje: *Za koga* su ti idealisti i socijalisti radili? Da li su podizali zastavu omrznutog cara Rusije ili antisemitskih režima Poljske i Litvanije? Te izbeglice nisu želele da imaju bilo šta sa zemljama iz kojih su pobile kako bi izbegle pogrome i versku diskriminaciju. Oni su prispeli u Palestinu bez ikakvog imperijalističkog oružja. Sa sobom su imali sasvim malo pušaka ili drugih sredstava osvajanja. Alatkne su im bile motike i grabulje. Zemlja koju su obrađivali nije bila silom oduzeta od pravih vlasnika ili konfiskovana uz pomoć kolonijalnih zakona. Bila je kupljena, najviše od vlasnika koji tu uopšte nisu živeli ili od špekulanata koji su trgovali nekretninama, po poštenim a često po nerealno visokim cenama.

Kao što je Martin Buber, čovek koji je snažno podržavao prava Palestinaca, primetio 1939. godine: „Naši doseljenici ne dolaze ovamo kao kolonisti sa Zapada, da bi za njih radili originalni stanovnici; oni sami podmeću svoja pleća kad treba orati i troše svoju snagu i krv da bi zemlju učinili plodnom.“ Zemljište koje su nameravali da obrađuju nije bilo bogato prirodnim resursima kao što su nafta ili zlato, ili strateški pozicionirano kao trgovački put. To su u materijalnom smislu bile bezvredne nekretnine, u svetskoj zabiti, koje su za Jevreje imale značaj u verskom, istoriskom i emocionalnom smislu.

Jasno je da ti Jevreji-radnici nisu bili nikakvi tipični imperijalisti. Oni su bili izbeglice od opresivnih režima koje su tragale za početkom novog života, na mestu na kome su njihovi preci davno bili nastanjeni i odakle ih je većina, ne svi, bila u nekom trenutku prognana. Štaviše, kao što je britanski istoričar Pol Džonson dokumentovao, kolonijalne sile su učinile sve što je bilo moguće da spreče uspostavljanje jevrejske domovine: „Svuda na Zapadu ministarstva spoljnjih poslova, ministarstva odbrane i veliki biznis bili su protiv Cionista.“ Jevrejske izbeglice koje su došle da žive u Palestini morale su da nadvladaju turski, britanski i pan-arapski imperijalizam da bi postigle svoje samoopredeljenje.

Da bi se dokazalo izvan svake sumnje da Izrael nije, i da nikada nije bio, imperijalistička i kolonijalistička država, potreban je kratak pregled rane istorije jevrejskih izbeglica iz Evrope, koje su se priključile većinom sefardskom življu koje je generacijama živelo u Palestini. Prvi talas imigracije (ili *Alija*, kako se to nazivalo) počeo je 1882. godine i završio se 1903. godine. Nije se mnogo razlikovao od prvog velikog useljenja Jevreja iz Istočne Evrope u Ameriku koje se dogodilo otprilike u isto vreme. To je bilo vreme masovnih emigracija i imigracija u celom svetu, naročito iz prenaseljenih gradova Evrope. Došlo je do ogromnog pomeranja stanovništva, pri čemu su se ljudi naseljavali na mestima veoma udaljenim od mesta svog rođenja. Porodice iz Irske, Italije, Grčke, Nemačke, Poljske, jevrejske porodice kao i kineske, japanske i

karipske, tražile su bolji život u Sjedinjenim Državama, Kanadi, Južnoj Americi, Australiji i na drugim mestima gde su mogli da nađu posao i da se razvijaju.

Oko 10.000 Jevreja iz Istočne Evrope uselilo se u Palestinu, u poređenju sa skoro milion Jevreja koji su se uselili u Sjedinjene Države. Većina Jevreja iz Prve Alije nije imala realnu nadu da će uspostaviti jevrejsku naciju u Palestini. Mada su neki od jevrejskih intelektualaca, kao što je bio Leo Pinsker, još 1882. godine zastupali „autoemancipaciju“, skoro do kraja Prve Alije 1897. godine nije postojao nikakav politički pokret koji je zagovarao jevrejsku državu. Tada je Teodor Hercl organizovao Prvi Cionistički kongres u Bazelu, u Švajcarskoj.

Jevreji iz Prve Alije su sačinili manifest 1882. godine u kome su jasno ukazali na nedavni talas pogroma, kao i na udaljeniji auto-da-fe, koji je pretio da uništi jevrejstvo Evrope. Nisu izričito tražili državu već „dom u svojoj zemlji“, možda „državu unutar veće države“ u kojoj bi mogli da imaju „građanska i politička prava“ a takođe bi mogli da „pomognu svom bratu Išmaelu u vreme kada mu pomoć bude potrebna“.

Slično Jevrejima koji su pribežište potražili u Americi, većina prvih Jevreja koji su se vratili Cionu jednostavno je tražila mesto na kome će živeti u miru, bez diskriminacije i bez fizičke pretnje egzistenciji. Svakako da su na to imali pravo. Palestina, zemlja njihovih predaka, činila se odgovarajućim mestom iz nekoliko značajnih razloga, uključujući i to što je u Palestini uvek postojalo značajno prisustvo Jevreja.

Istoričari smatraju da su Hebreji stigli na mesto današnjeg Izraela tokom drugog milenijuma p.n.e. Nezavisna hebrejska kraljevstva su postojala pod vođstvom Jošue, a kasnije Kralja Davida i njegovih naslednika. Prema istoričaru Martinu Gilbertu, „više od 1600 godina Jevreji su činili većinu stanovništva (onoga što su Rimljani kasnije nazvali) Palestina. Posle vavilonskog, persijskog i grčkog osvajanja, nezavisno jevrejsko kraljevstvo je obnovljeno 168. godine p.n.e., ali je Rim preuzeo efektivnu kontrolu nad njim samo vek kasnije. Rimljani su ugušili jevrejske ustanke 70. godine nove ere, a Judeja je promenila ime u Palestina u svrhu dalje de-judeizacije; Rimljani su to ime dali prema imenu ranijih stanovnika te oblasti - Filistinaca. Od tada pa nadalje, uprkos ponovljenim naporima Rimljana, Krstaša i nekih muslimana da izbace Jevreje iz Palestine, hiljadama Jevreja je uspevalo da ostanu u svojim svetim gradovima, naročito u Jerusalimu, Safedu, Tveriji i Hebronu. Jevrejske zajednice su takođe postojale u Gazi, Rafi, Aškelonu, Cezarei, Jafu, Aku i Jerihonu.

Među Jevrejima koji su živeli u Jerihonu u sedmom veku, bilo je izbeglica od krvavog Muhamedovog masakra dva jevrejska plemena iz Arabije. Jevreji Kaibara su u miru živeli među svojim arapskim susedima sve dok prorok Muhamed nije „sručio na

svoje poražene neprijatelje neljudska zverstva“, masakrirajući jevrejske muškarce, žene i decu. Jevreji Kaibara su se „dičili čistotom svog porodičnog života; sada su njihove žene i kćeri (one koje su bile pošteđene smaknuća) bile razdeljene osvajačima i odvedene.“ Onim Jevrejima koji su uspeali da izbegnu prorokovu sablju bilo je zabranjeno da ostanu na arabijskom poluostrvu, prema prorokovoj naredbi: „U Arabiji nikad ne postoje dve religije.“ Mnogi od njih su se naselili u Palestini i pridružili se jevrejskim izbeglicama od hrišćanske opresije koja je naišla nakon rimske. Krstaši su u jedanaestom veku, osim muslimana masakrirali i hiljade Jevreja, ali su tu ubrzo potom Jevreji iz Francuske, Engleske, a kasnije iz Španije, Litvanije, Portugalije, sa Sicilije, Sardinije, Rodosa i Napulja, uspostavili centre jevrejskog učenja i trgovine. Od tih vremena na ovamo, u Palestini je uvek postojalo značajno i dokumentovano prisustvo Jevreja. U vreme kada su otomanski Turci okupirali Palestinu 1516. godine, oko 10.000 Jevreja živelo je samo u regionu Safeda. Prema britanskim izveštajima, u šesnaestom veku je „najmanje 15.000 Jevreja“ živelo u Safedu, koji je bio „centar rabinskog učenja“. Mnogo veći broj je živio u Jerusalimu, Hebronu, Aku i na drugim mestima. U Jerusalimu je, u stvari, živelo većinsko jevrejsko stanovništvo, od vremena kada su prvi put takvi podaci prikupljeni u devetnaestom veku. Prema britanskom konzulu u Jerusalimu, muslimana je u Jerusalimu „bilo jedva više od četvrtine celokupnog stanovništva.“ U Jerusalimu je jevrejsko stanovništvo bilo u većini znatno pre Prve Alije. Polovinom devetnaestog veka – trideset godina pre Prve Alije - dolaska Jevreja iz Evrope – Jevreji su takođe činili značajan broj, često većinu, u Safedu, Tveriji i u nekoliko drugih mesta i gradova. Tel Aviv je bio većinski naseljen Jevrejima od vremena kada su ga Jevreji Evrope 1909. odine osnovali na pešćanim dinama.

Palestina je bila centar jevrejskog učenja, pobožnosti i misticizma tokom vekova. Jevreji iz Evrope su pomagali jevrejske verske institucije u Palestini i svakodnevno se molili za povratak Cionu (što je originalno više bio verski nego politički termin; zbog toga se više puta i pominje u hrišćanskim izvorima). Mada je većina učesnika Prve Alije bila do srži sekularna, žudnja za Cionom je prevazilazila teologiju i činila je značajan aspekt jevrejske istorije. Jevreji koji su živeli van Palestine bili su označavani kao Dijaspورا ili izbeglice. Jevrejski narod nikad nije odustao od svog prava da se vrati u zemlju iz koje je toliko njihovih predaka na silu bilo proterano.

Mnogo vremena pre nego što su prvi cionisti iz Evrope stigli u Palestinu, pogromi inspirisani verom i drugi oblici nasilja učinili su Jevreje, čiji su preci vekovima Palestinu nazivali svojim domom, žrtvama. Tokom egipatske okupacije Palestine 1830-ih, muslimanski zeloti su bez milosti proganjali jevrejsko

starosedelačko stanovništvo, bez ikakvog drugog razloga osim verske zatucanosti. Godine 1834. jevrejske kuće u Jerusalimu su bile „opljačkane a žene silovane“. Kasnije te godine, masakrirani su Jevreji u Hebronu. Britanski konzul Vilijam Jang je, u izveštaju Britanskom ministarstvu spoljnjih poslova – 40 godina pre Prve Alije - oslikao živu i zastrašujuću sliku života Jevreja u Jerusalimu 1839. godine:

Smatram svojom dužnošću da vas obavestim da je ove nedelje guverner Jevrejskog kvarta izdao Proklamaciju da nijednom Jevrejini nije dozvoljeno da se u sopstvenoj kući moli, pod pretnjom stroge kazne; oni koji hoće da se mole moraju da idu u sinagogu...

Takođe je uvedena kazna za Jevrejina i Jevrejku, odvratna svakom ljudskom biću, o čemu smatram svojom dužnošću da vas izvestim.

Početkom ove nedelje u jednu kuću u Jevrejskom kvartu je provaljeno i izvršena je pljačka – kuća je bila u karantinu – a čuvar je bio Jevrej – priveden je guverneru – i porekao je bilo kakvo znanje o lopovu i o okolnostima. Da bi ga naterali da prizna položili su ga i tukli, a zatim zatvorili. Sledećeg dana je ponovo priveden guverneru i ponovo je tvrdio da je nevin. Zatim su ga opekli vrelim gvožđem po licu i drugim delovima tela – i tukli po donjim delovima tela dotle dok nije meso visilo sa njega. Jadnik je sledećeg dana umro. To je bio jevrejski mladić iz Soluna, oko 28 godina starosti – koji je tu boravio tek kratko vreme, samo nedelju dana ranije se prijavio da radi u mojoj službi.

Jedan mladić – Jevrej – posednik francuskog pasoša, takođe je bio pod sumnjom – pobegao je – znalo se da je miran čovek – njegova majka, starija žena, pala je pod sumnju da je sakrila svog sina – bila je vezana i tučena na najbrutalniji način...

Moram da kažem da sam iznenađen što je guverner odigrao tako divljačku ulogu – jer na osnovu onoga što sam od njega ranije video, mislio bih da je superioran u odnosu na tako neobuzdanu nehumanost – ali radilo se o Jevrejini – bez prijatelja ili zaštite – i treba pokazati da, ne bez razloga, jadni Jevrej, čak i u devetnaestom veku, živi dan za danom u strahu za sopstveni život.

Jevrejini nije imao kome da se žali, kao što se kaže u izveštaju:

Kao jasnog psa bez vlasnika, njega jedan udari nogom zato što se našao na putu, drugi ga priveže jer je vikao upomoć – plaši se da se žali da ne bi na sebe navukao gore zlo; misli da mu je bolje da izdrži nego da živi u strahu da će mu se žalba obiti o glavu, uz osvetu.

Nekoliko godina kasnije, isti konzul je nevolje Jevreja u Jerusalimu pripisao „slepoj mržnji i neznačajnoj predrasudi fanatičnog stanovništva“, u kombinaciji sa nesposobnošću siromašne jevrejske

zajednice da sebe odbrani bilo na politički ili na fizički način. To je bilo pola veka pre nastanka modernog cionizma i pristizanja Jevreja iz Evrope. Radilo se o čistoj verskoj zaslepljenosti, upravljenoj protiv starosedelaca koji su vekovima živeli u Palestini i imali jednako pravo da budu tamo i da prema njima bude postupano na fer način kao prema bilo kom Arapinu ili muslimanu.

Kao što ćemo videti, tek kada su Jevreji počeli da pristižu iz Evrope i da se pridružuju svojoj sefardskim rodacima u Palestini, te su jevrejske izbeglice bile u stanju da uspostave kakvu-takvu samoodbranu od nasilja inspirisanog verom, što je život u Palestini činilo tako teškim. Sigurno je da su jevrejski starosedeooci u Palestini, koji su imali bar jednako pravo da budu tamo kao bilo koji musliman ili hrišćanin, imali pravo i na zaštitu od verske diskriminacije i viktimizacije, a pripadnici njihove vere koji su došli iz Evrope imali su prava da im takvu zaštitu ponude tako što su organizovali institucije samoodbrane.

Mada su Jevreji koji su se doselili u Palestinu iz Istočne Evrope bili na mnogo načina slični Jevrejima koji su dospeli u Ameriku – obe grupe su bile izbeglice od evropskog antisemitizma i tražile su novi život na mestu na kome nema verske zatucanosti – oni su se razlikovali po tome što su oni koji su došli u Izrael imali ideološke razloge za svoj izbor novog doma, dok su oni koji su otišli u Ameriku odabrali „goldene medina“ (zlatnu zemlju) uglavnom na osnovu praktičnih razloga (kao što su ekonomske šanse, politička sloboda, verska jednakost i spajanje porodica).

Američki Jevreji su se naseljavali na mesta gde su Jevreji već ranije živeli, uspostavljali su komunalne institucije i nastavljali da govore jidiš, dok su njihova deca savladavala engleski. Mada su i oni bili žrtve diskriminacije i eksploatacije kao i ostale grupe imigranata, konačno su se asimilovali u glavne tokove ekonomije, politike pa čak i društva.

Jevreji iz Prve Alije naišli su na potpuno drukčiju realnost u Palestini devetnaestog veka. I oni su osnivali svoja naselja, stvarali sopstvene komunalne institucije i oživeli drevni hebrejski jezik. Međutim, asimilacija, čak i za one Jevreje i Arape koji su je želeli, nije bila moguća. Organizovane bande Arapa napadale su nezaštićene i nenaoružane jevrejske useljenike, a činjeni su i naponi da se spreči dalji dolazak Jevreja iz Evrope koji su tražili pribežište u Palestini. Mada su neke arapske vođe pružale dobrodošlicu jevrejskim izbeglicama, prepoznajući ih kao potencijalni izvor zapošljavanja lokalnih Arapa, mnogi su želeli da obeshrabre imigraciju ne-muslimana i ne-Arapa. Za razliku od Amerike, gde su jevrejski useljenici posle nekog vremena mogli da žive i rade pored ne-jevrejskih Amerikanaca, u Palestini su jevrejske izbeglice morale da žive u odvojenim zajednicama i da obrađuju sopstvenu zemlju. Kao što će Pil komisija kasnije zaključiti, asimilacija nije bila moguća jer su

muslimanske vođe stimulisale anti-jevrejske predrasude

Početna faza *jišuva* („povratka“ ili „zajednice“) je stoga bila više imigracija izbeglica nego odlučan politički ili nacionalistički pokret, mada je seme političkog cionizma svakako bilo posejano tokom Prve Alije (možda čak i pre toga) od strane onih čija je odluka bila motivisana, bar delimično, željom za povratkom Cionu. Otrprilike u vreme prvog talasa useljavanja jevrejskih izbeglica iz Evrope u Palestinu, drugi talasi jevrejskih izbeglica iz muslimanskih zemalja kao što su Jemen, Irak, Turska i Severna Afrika takođe je počeo da pristiže u Palestinu. Ovi Jevreji iz arapskih zemalja nisu imali pojma o političkom cionizmu. Oni su se jednostavno vraćali u domovinu da bi izbegli progone, pošto su obavešteni da Otomanska imperija dozvoljava (ili pred tim zatvara oči) izvesnu jevrejsku imigraciju u Palestinu.

Imajući u vidu stvarnu istoriju jevrejskih izbeglica koje su se uselile u Palestinu, tvrdnja da je Izrael kolonijalna ili imperijalistička država toliko je daleko od istine da jednostavno služi kao ilustracija namernog iskrivljavanja govornog jezika u službi pristrasnog cilja.

2. DA LI SU JEVREJI IZ EVROPE ISTERALI PALESTINCE?

OPTUŽBA

Jevreji iz Evrope, koji su došli u Palestinu, isterali su Palestince koji su tamo živeli vekovima.

TUŽITELJI

„Jevreji su ukrali našu zemlju. Šta drugo očekujete od nas? Da odemo?“ (Mohamad Abu Laila, profesor uporedne religije Univerziteta Al-Azhar u Kairu, u kontekstu odbrane bombaša samoubica kao „mučenika“).

„Jevreji mrze Arape. Oni mrze Palestince, zato što su Jevreji ukrali zemlju od Arapa i Palestine. Lopov mrzi onoga ko je vlasnik prava.“ („Predsednik Iraka kaže da je bombardovanje Tel Aviva 'baš dobro'; Kabinet podržava prekid izvoza nafte“, objavljeno 4. juna 2001).

„Cionisti... su smislili svoj plan za kolonijalno-naseljenu državu u Palestini, dok su izvodili svoj plan preko leđa imperijalističkih sila – ratovima, masakrima i etničkim čišćenjem – a kasnije, dok su insistirali na svojim planovima da liše Palestince poslednjih delića njihovih prava i nasleđa čiji kananitski koreni idu dalje u prošlost od Isaije, Jezekiela, Davida i Mojsija.“ (M. Šahid Alam)

„Sada u tom smislu želim da kažem da su Palestinci domorodački narod Palestine. Oni su potomci semitskih plemena koja su došla i naselila teritoriju Palestine pre hiljade i hiljade godina, svakako mnogo pre nego što je Avraham kročio na palestinsku

teritoriju... I kažem da smo mi Palestinci, da smo mi potomci i originalni narod Palestine... Sad, mi priznajemo da Jevreji, Izraelci imaju istorijske odnose sa Palestinom, mada ne toliko dugo i tako suštinski kao što mi imamo, jer smo bili prvobitno prisutan narod“ (Haider Abdel Šafi, bivši šef palestinske delegacije na pregovorima o miru, sada nezavisni aktivista).

„Znači postoje dve nacionalne grupe koje traže nacionalno samoopredeljenje. Jednu grupu predstavlja prvobitno stanovništvo, ili ono što je od njega ostalo – mnogo ih je izbačeno ili isterano ili pobjeglo. Drugu grupu čine jevrejski naseljenici koji su došli, prvobitno iz Evrope, a kasnije iz drugih delova Srednjeg Istoka i iz drugih mesta. Znači postoje dve grupe, originalno stanovništvo i imigranti i njihovi potomci (Noam Čomski).

STVARNO STANJE STVARI

Palestina, u koju su se Jevreji iz Prve Alije uselili, bila je u značajnoj meri nenaseљena, a zemlja na kojoj su se nastanili bila je, u stvari, prvobitno kupljena od vlasnika koji nisu tu živelі i od špekulanata koji su trgovali zemљom.

Dalje, osim što je Palestina bila pogodna za jevrejske izbeglice zbog bliske veze sa njihovom istorijom i ideologijom, smatrana je odgovarajućom takođe i zbog demografskih karakteristika područja koje su naseljavali ili, jednom reći, na koju su se *vraćali*.

Mark Tven, koji je posetio Palestinu 1867, ponudio je ovaj opis:

U dolini (Jezreel) se više ništa ne pokreće. Ne postoji nijedno jedino selo u celoj toj dolini – ne na trideset milja u bilo kom pravcu. Postoje dve ili tri male skupine beduinskih šatora ali nijedno stalno naselje. Čovek može da jaše deset milja u krug i da ne sretne deset ljudskih bića... Dođite u Galileju da to vidite... te nenastanjene pustinje, ta zarđala brdašca goleti koje nikada, nikada, nikada ne stresaju pogled sa svojih oštrih obrisa i koje se gube u bleđoj i neodređenoj perspektivi; ta melanholična ruševina Kapernauma: to blesavo selo zvano Tiberias koje drema pod svojih šest pogrebnih palmi... Bezbedno smo stigli na Tabor... Celim putem nismo sreli ni jedno jedino ljudsko biće.

Nazaret je sablasno mesto... Jerihon proklet leži danas kao ruševina koja truli, iako ga je Jošuino čudo ostavilo tu još pre više od tri hiljade godina; Betlehem i Betani, u svojoj sirotinji i poniženju, više nemaju da nam ponude ništa od nekadašnje velike slave koju je davalo prisustvo Spasitelja, ozareno mesto gde su pastiri noću čuvali svoja stada i gde su anđeli pevali „Mir na zemљи a među ljudima dobra volja“, u njima više nema nijednog živog stvora... Betsaida i Horzin su nestali sa lica zemlje, a „pustinja mesta“ koja su ih okruživala, gde su hiljade ljudi slušale Spasiteljev glas i jele hleb čuda, spavaju u tišini usamljenosti koju nastanjuju samo ptice grabljivice i lisice koje zavijaju.

Drugi putnici su zabeležili slične priče o Palestini iz vremena pre nego što su stigli Jevreji Prve Alije, koji su započeli proces oživljavanja zemlje i povećavanja broja stanovnika stvaranjem mogućnosti za rad i izgradnjom infrastrukture.

DOKAZ

O Palestini 1800-ih postoje dve konkurentske mitologije. Ekstremistička jevrejska mitologija, od koje se odavno odustalo, bila je da je Palestina bila „zemlja bez ljudi – za ljude bez zemlje.“ (Ovu je frazu, zapravo, smislio britanski lord Šaftsberi, i naveo je u svojim memoarima iz 1884). Ekstremistička palestinska mitologija, koja se vremenom čvrsto ukorenila, jeste da je 1880-ih postojao palestinski narod; neki čak kažu „palestinska nacija“, koja je isterana od strane cionističke invazije.

Kao i obično, istina je negde između. U Palestini je svakako bilo naroda koji je tu živeo. Nemoguće je rekonstruisati demografiju tog područja uz bilo kakvu preciznost, pošto podaci popisa za to vreme nisu pouzdani, a većina pokušaja da se rekonstruišu – kako od strane palestinskih tako i od strane izraelskih izvora – izgledaju kao deo političkog projekta. Međutim, grube procene su moguće. Kompletno stanovništvo Palestine (za te svrhe teritorijalno definisane kao sadašnji Izrael, Zapadna Obala i Pojas Gaze) verovatno je brojalo oko pola miliona ljudi u vreme Prve Alije početkom 1880-ih. Na tom istom području danas živi više od deset miliona ljudi, a ono može da izdrži još mnogo više. Područje koje je kasnije, od strane Ujedinjenih nacija 1947, dodeljeno jevrejskoj državi, sadržalo je samo deo te populacije, a procene variraju između 100.000 i 150.000 ljudi. Kao geografski entitet, Palestina je imala nestabilne granice, koje su se često pomerale. Palestina nije bila politički entitet u bilo kom smislu. Pod otomanskom vladavinom, od 1516. do 1918, Palestina je bila podeljena na nekoliko distrikata, koji su se nazivali *sandžaci*. Ovi su *sandžaci* bili delovi administrativnih jedinica koje su se zvale *vilajeti*. Najveći deo Palestine bio je deo sirijskog *vilajeta*, i njime je vladao paša iz Damaska. To objašnjava zbog čega se Palestina obično nazivala južnom Sirijom. Posle desetogodišnje okupacije od strane Egipta, 1830-ih, Palestina je podeljena na bejrutski *vilajet*, koji je pokrивao Liban i severni deo Palestine (sve do mesta gde se sada nalazi Tel Aviv), i na nezavisni jerusalimski *sandžak*, koji se otprilike prostirao od Jafe do Jerusalima i na jug do Gaze i Berševe. Zbog toga je nejasno šta bi trebalo da znači kada se kaže da su Palestinci bili narod koji je originalno naseljavao „naciju“ Palestine.

Dalje, velikoposednici, koji nisu tu živelі, posedovali su veliki deo zemljišta koje je kasnije dodeljeno Izraelu. Po dokazima o kupovini zemljišta, mnogi od njih su živelі u Bejrutu ili Damsku, a neki su bili poreznici i trgovci koji su živelі na drugim

mestima. Ovi vlasnici zemljišta su bili špekulanti iz drugih zemalja, koji nisu imali nikakve veze sa zemljištem, i koji su često eksploatisali lokalne radnike ili felaha. Kao izbeglice u drugim zemljama, jevrejske izbeglice u Palestini su kupovale zemlju, od koje je dobar deo bio neobrađiv. Palestinski propagandisti su u mnogome preterali kada su navodili broj familija koje su zaista bile izmeštene kada su Jevreji kupovali zemlju. Beni Moris je izraelski istoričar čije su tekstove neki kritikovali zbog njegove „jednostranosti... na štetu Izraela“, a često ga citiraju Noam Čomski, Edvard Said i drugi kritičari Izraela kao jednog od „novih istoričara“ koji ne zastupaju „cionističku liniju“. Said je Morisa, i druge „revizionističke istoričare“, okarakterisao kao ljude koji „imaju istinski volju da razumeju prošlost“, a ono što imaju da kažu je „bez želje da slažu ili da prikriju prošlost“ – što je zaista velika pohvala od strane osobe koja tako oštro kritikuje cionizam. Morisa je pohvalio i *Nju Jork Tajms Buk Rivju*, zato što je napisao „najprefinjeniji i najnijansiraniji prikaz arapsko-izraelskog konflikta.“ On svoje istorijske podatke sumira na sledeći način: „Istoričari su zaključili da je samo 'nekoliko hiljada' familija izmešteno pošto je zemlja bila prodana Jevrejima između 1880-ih i 1930-ih.“ To je samo deo broja ljudi koji su bili izmešteni kad su Egipćani konstruisali Asuansku branu, kada su Iračani izmestili Marš Arapa, i kada su se dogodila druga izmeštanja Arapa od strane njihove sabraće Arapa.

Čak i godinama kasnije, kada su se povećale kupovine zemljišta, pokazalo se da je „ponuda arapske zemlje, raspoložive za prodaju, bila ubedljivo veća od mogućnosti Jevreja da je kupe.“ Profesionalna analiza prometa zemljištem između 1880. i 1948, pokazala je da je tri četvrtine površine zemljišta koje su Jevreji kupili pripadalo velikoposednicima, a ne onima koji su tu zemlju obrađivali. Čak je i pro-palestinski pisac Rašed Halidi priznao da su velike površine kupljene „od zemljoposjednika koji nisu tu živeli (kako Palestinaca tako i ne-Palestinaca)“. David Ben-Gurion, bivši premijer Izraela, dao je jevrejskim izbeglicama uputstvo da nikada ne kupuju zemljište od lokalnih „felaha, ili koju ti felasi obrađuju.“ Izazivam sve one koji optužuju Izrael, da pokažu bilo kakav objektivan podatak – izveštaje popisa, dokaze o prodaji zemljišta, demografske izveštaje – koji su suprotni ovoj istorijskoj stvarnosti. Niko to neće moći da učini. Pa ipak se lažna tvrdnja da su Jevreji ukrali zemlju od lokalnih arapskih felaha i dalje vuče unaokolo. Srodna tvrdnja, jednako lažna, je da su nekoliko felaha koji su bili izmešteni, svi bili lokalni Arapi koji su obrađivali zemlju i živeli od nje „bez prekida već 1.300 godina“ – da su oni bili potomci domorodačkih Arapa „čiji su kanaanitski koreni stariji od Isaije, Jezekiela, Davida i Mojsija.“

Postoje značajna razilaženja u pogledu etničke pripadnosti naroda koji je obrađivao zemlju na mestu

koje je kasnije postalo Izrael. Mnogi Grci, koji su pobjegli od muslimanske vladavine u sopstvenoj zemlji, preselili su se u Palestinu. Sredinom osamnaestog veka, biblijska luka Jafó, iz koje je Jona počeo svoje sudbonosno putovanje, postala je grad naseljen Turcima, Arapima, Grcima, Jermenima i drugima. Jedan hrišćanski istoričar je izvestio da je nekoliko sela u Palestini „tokom devetnaestog veka u potpunosti naseljeno ljudima iz drugih delova turske imperije. Postoje sela Bosanaca, Druza, Čerkeza i Egipćana.“ Izdanje *Enciklopedije britanike* iz 1911, opisuje populaciju Palestine kao sastavljenu od veoma različitih „etnoloških“ grupa, koje govore „ne manje od pedeset jezika“. Zbog toga se nije moglo pisati „koncizno“ o „etnologiji Palestine“, naročito posle dolaska populacije iz Egipta „što i dalje traje po selima“. Osim Arapa i Jevreja, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka u Palestini postoje i druge etničke grupe: Kurdi, nemački Templari, Persijanci, Sudanci, Alžirci, Samarićani, Tatai, Gruzini, i još mnogo ljudi mešane etničke pripadnosti. Kao što je jedan naučnik, pišući 1984, rezimirao situaciju: „Mali broj Arapa, koji je pre sto godina živio u Palestini, kada je počelo naseljavanje Jevreja, bio je neznatan ostatak pokretne populacije, koja je bila u stalnoj seobi, što je bio rezultat beskrajnih sukoba među lokalnim plemenima i lokalnim despotima. Malarija i druge bolesti uzeli su veliki danak među stanovnicima.“

Pre nego što su se evropski Jevreji doselili početkom 1880-ih, broj Arapa, naročito u onom delu Palestine koji je dodeljen jevrejskoj državi, bio je mali i dalje se smanjivao. U jednom kominikeu britanskog konzula u Jerusalimu, iz 1857, kaže se da je „zemlja u značajnom stepenu nenaseljena, i da joj je stoga veoma potrebno stanovništvo.“ Takođe je napomenuto da je, mada Arapi imaju običaj da odlaze i da se ne vraćaju, jevrejsko stanovništvo stabilnije: „Ima ovde Jevreja koji su putovali u Sjedinjene Države i u Australiju,“ i „umesto da tamo ostanu, oni se vraćaju ovamo.“ Četiri godine kasnije, izveštavano je da se „osipanje stanovništva i dalje nastavlja“. A četiri godine posle toga, uočeno je da je u izvesnim delovima „zemlja zaparložena i da cela sela brzo nestaju... i da je lokalno stanovništvo nestalo.“

Drugi su istoričari, demografi i putnici napominju da se arapsko stanovništvo „smanjuje“ i da je zemlja „jedva naseljena,“ da je „nenaseljena“, „prazna“ i „sada skoro napuštena“. Dolinu Šaron, koju su kasnije Jevreji iz Prve Alije kultivisali, opisao je velečasni Samuel Maning 1874. kao „zemlju bez stanovništva“ koja bi „mogla da izdržava ogroman broj stanovnika“.

Štaviše, uslovi života pre dolaska jevrejskih izbeglica iz Evrope nisu bili na zavidnom nivou. Vrlo mali deo stanovništva je umeo da čita ili piše. Zdravstvena zaštita je bila užasna, smrtnost beba visoka, očekivano trajanje života kratko, bilo je vrlo

malo vode. Sve ovo će se dramatično poboljšati sa dolaskom Jevreja iz Evrope.

Ne iznenađuje da se malobrojno arapsko-muslimansko stanovništvo osipalo, da je migriralo, za razliku od stabilnije, mada manje, jevrejske populacije. Mit o stabilnoj i ukorenjenoj palestinsko-arapsko-muslimanskoj populaciji, koja je živela po selima i stolicima obrađivala zemlju, pa su je onda cionisti isterali, jednostavno se ne uklapa u zapisane demografske podatke koje nisu sakupili Jevreji ili cionisti, već same lokalne vlasti. J. L. Burkhard je izvestio da je još tokom druge decenije devetnaestog veka „bila retkost... da čovek umre u selu u kome se rodio. Familije se neprekidno sele s mesta na mesto... za koju godinu... odlete do nekog drugog mesta, za koje su čuli da im siplemenici imaju bolji tretman.“

Sredinom 1890-ih, samo desetak godina od početka Prve Alije, Jevreji postaju značajan deo etničke i verske mešavine Palestine, naročito na područjima koja su kasnije, 1947, od strane Ujedinjenih nacija dodeljena jevrejskoj državi. U vreme podele, u tim je područjima postojala jasna jevrejska većina (538.000 Jevreja i 397.000 Arapa). Prema nekim spornim podacima, na koje se ne oslanjam u svom iskazu, još sredinom 1890-ih je mogla da postoji većina Jevreja u delovima Palestine koji su postali srce jevrejskog područja po podeli Ujedinjenih nacija. Bez ikakve sumnje, pre početka dvadesetog veka u tom području su Jevreji već bili u većini.

Neki muslimani – brojevi su nesigurni – bili su privučeni novim područjima na kojima su se Jevreji naselili, pošto se pojavila potreba za radnom snagom tamo gde su Jevreji obrađivali zemlju. Proučavanje jevrejskog naselja Rišon LeCion, koje je osnovano 1882, pokazuje da je 40 jevrejskih porodica koje su se tamo naselile privuklo „više od 400 arapskih familija“, od kojih su mnogi bili Beduini i Egipćani. Ove su se familije naselile u područja oko jevrejskih naselja i formirale novo arapsko selo na mestu gde je stajala „napuštena ruševina“. U tom je izveštaju uočen sličan obrazac i kod drugih naselja i sela.

Mada je nemoguće rekonstruisati, sa bilo kakvom pouzdanošću, broj Arapa-muslimana-Palestinaca koji su generacijama živeli na mestu koje je kasnije, prema podeli, postalo jevrejsko područje, taj broj je svakako mnogo manji od onog koji ističu palestinski polemičari. Po jednom istoričaru, „najmanje 25% od muslimana koji su živeli u celoj Palestini 1882, bili su došljaci ili potomci onih koji su stigli posle egipatskog osvajanja 1831.“ Osim priliva iz Egipta, bilo je mnogo prodošlica iz Turske, Grčke i Alžira. Dalje, mnogi palestinski muslimani, koje je zapadna Palestina privukla između 1882. i 1893, došli su iz istočne Palestine (zapadne i istočne obale Jordana). Kombinovanje ovih podataka vodi do neizbežnog zaključka da je broj Palestinaca koji imaju duboke korene na područjima gde su se

Jevreji naselili – mada nije moguće odrediti precizno - samo mali deo sadašnjeg arapskog stanovništva Izraela, koje je oko milion ljudi.

Broj muslimana koji su živeli na jevrejskim područjima dramatično je rastao pošto su jevrejska naselja počela da cvetaju i pošto su ih privukla novonastanjena mesta i novo-obrađeno zemljište, poboljšana briga o zdravlju, smanjenje mortaliteta beba i duži očekivani životni vek. Britanski zvaničnik je 1937. Izvestio da je „porast /broja arapskih felaha/ uglavnom posledica poboljšanih zdravstvenih usluga u borbi protiv malarije, smanjenja smrtnosti odojčadi, poboljšanja snabdevanja vodom i uvođenja kanalizacije.“ Ova su poboljšanja počela sa modernim bolnicama i sistemima vodosnabdevanja i kanalizacije koje su u Palestinu uvele jevrejske izbeglice iz Evrope.

3. DA LI JE CIONISTIČKI POKRET BIO ZAVERA DA SE KOLONIZUJE CELA PALESTINA?

OPTUŽBA

Čak i ako bi se Prva Alija opisala kao imigracija izbeglica koji samo traže svoj dom u Palestini, Druga Alija je bio početak cionističke imperijalističke zavere da se kolonizuje cela Palestina.

TUŽITELJI

„Moja je premisa da se Izrael razvio kao posledica socijalne politike, projekta nastalog iz cionističke teze da kolonizacija Palestine treba da se dovrši u korist i od strane Jevreja i izmeštanjem Palestinaca; da je svojom svesnom i deklarisanom idejom o Palestini, cionizam najpre pokušao da minimizira, zatim da eliminiše, a zatim, ako ništa drugo ne uspe, da potčini domorodce kao način koji će garantovati da Izrael ne bude jednostavno država svojih stanovnika (gde bi, naravno, bili uključeni i Arapi) već država celog jevrejskog naroda, i da ima onu vrstu suvereniteta nad zemljom i ljudima kakvu nijedna druga država nikada nije imala niti sada ima.“ (Edvard Said)

„(60.000 Jevreja koji su živeli u Palestini na kraju Druge Alije) su u velikoj većini bili protiv cionizma, a njihovi potomci su jednoglasno to i dalje.“ (Noam Čomski)

STVARNO STANJE STVARI

Druga Alija, mada je značajnoj meri bila inspirisana cionističkom ideologijom, takođe je bila imigracija usled proganjanja i razmatrala je saradnju sa lokalnim muslimanima da bi se svim stanovnicima Palestine stvorio bolji život.

DOKAZ

Druga Alija (1904-1914) je svakako još više bila useljavanje izbeglica koje traže pribežište od proganjanja. Istoričar Beni Moris piše: „(Ruski) pogromi iz 1903-1906 su bili glavni uzrok Druge

Alije.“ Ovi talasi nasilja koje je inspirisala vlada, bili su čak „okrutniji od onih iz 1880-ih.“ Prvi od pogroma u dvadesetom veku, na Pesah 1903. u Kišinjevu, za rezultat je imao 49 ubijenih Jevreja i stotine povređenih, uništenje 1.500 jevrejskih kuća, prodavnica i institucija. Sledile su stotine pogroma po celoj zemlji u kojima su ubijene hiljade jevrejskih muškaraca, žena i dece. Jevreji nisu mogli da se brane jer bi time izazvali još veće nasilje. Jedina opcija je bila da postanu izbeglice. Stotine hiljada su otišle u Ameriku i u Zapadnu Evropu. Desetine hiljada su potražile utočište u Palestini. Mnogi su bili vatreni cionisti koji su sledili Herclov san o jevrejskoj domovini. Ostali su bili jednostavno izbeglice, spremne da podnesu teškoće u zemlji za koju su se nadali da će postati socijalistički raj.

Drugu Aliju, sličnu talasu izbeglica koje su u isto vreme stigle do Amerike, činili su mnogi pripadnici radničke klase koji su formirali radničke sindikate i radničke partije. Oni su takođe uspostavili štampu na hebrejskom jeziku i malu organizaciju za samoodbranu, da bi zaštitili Jevreje od arapskog nasilja od koga su prethodne izbeglice stradavale.

Godine 1905, arapski pisac Nadžib Azuri je objavio anti-jevrejski proglas koji je odjeknuo po celoj Palestini. Opominjao je o tajnom jevrejskom planu da se uspostavi cionistička država koja će se pružati „od planine Hermon do Arapske pustinje i Sueckog kanala.“ Mladog Davida Ben Guriona je brinulo to što „Azurovi učenici seju seme mržnje prema Jevrejima po svim nivoima arapskog društva.“

Mnoge, mada ne i sve, jevrejske izbeglice su tražile načina da uspostave dobre odnose sa svojim arapskim susedima. Jedna od prvih publikacija cionista nastanjenih u Izraelu bila je knjižica koju je napisao Jichak Epštajn, pod naslovom *Skriveno pitanje*, u kojoj se predlagalo da se lokalnim Arapima dozvoli pristup u jevrejske bolnice, škole i biblioteke. Druge su publikacije podsticale jevrejske izbeglice da uče arapski i da se uzdržavaju od kupovine bilo kakvog zemljišta na kome se nalaze arapska sela ili sveta mesta. Sukobi su se, međutim, nastavljali kako je rastao broj jevrejskih izbeglica. Godine 1913, vodeća ličnost među Arapima objavila je pesmu u kojoj su bili i sledeći stihovi:

*Jevreji, sinovi zvečećeg zlata, prekinite svoju prevaru:
Nećete nas prevariti da prodamo svoju zemlju!
Jevreji, najslabiji od svih naroda, i najmalobrojniji,
Cenjkaju se s nama oko naše zemlje;
Kako možemo i dalje da dremamo?*

Uprkos ovim provokacijama i neprekidnom nasilju nad jevrejskim izbeglicama, verski inspirisanom, nastavljeni su naponi da se dođe do kakvog-takvog približavanja. Početkom 1914, vodeći cionista, Nahum Sokolov, dao je intervju jednom kairskom listu, u kome podstiče Arape da jevrejske izbeglice vide kao braću

Semite „koji se vraćaju kući“ i koji bi mogli da im pomognu da zajedno napreduju. Jevrejsko-arapski dijalog je bio planiran za leto 1914, ali je izbijanje Prvog svetskog rata, koji će imati velike posledice za Jevreje i Arape Palestine, zaustavio sve napore na uspostavljanju saradnje.

Zbog nepostojanja preciznog popisa stanovništva, niko nikada neće moći da rekonstruiše, uz bilo koji stepen pouzdanosti, preciznu demografsku sliku onog dela teritorije koji je kasnije, od strane Ujedinjenih nacija, 1947, dodeljen Jevrejima, u vreme kada su jevrejske izbeglice iz Evrope počele da pristižu. Međutim, razumnog spora ne može biti – na osnovu podataka popisa, pouzdanih izveštaja, priča očevidaca i proste aritmetike – da je mit o isterivanju velike, stabilne, muslimanske populacije sa dubokim korenima, koja je u Palestini živela vekovima, od strane jevrejskih izbeglica iz Evrope – očigledno lažan. Čak i mnogi arapski intelektualci priznaju mitski karakter ove tvrdnje. Kao što je palestinski lider Musa Alami rekao 1948, „Ljudima je veoma potreban mit da bi popunili svoju svest i maštu.“ Jordanski kralj Abdula je takođe priznao da je priča o tome kako su Jevreji isterali lokalne Palestince izmišljotina, rekavši sledeće: „Arapci su skloni da prodaju svoju zemlju, kao što su skloni... plakanju /zbog toga/.“

Preveo Brane Popović

Alen Deršović rođen 1. septembra 1938. je američki advokat, pravnik i pisac. Stručnjak je na polju američkog ustavnog i krivičnog prava, kao i građanskih sloboda. Deo karijere proveo je na Pravnom fakultetu Univerziteta Harvard, gde je 1967, sa svojih 28 godina, postao najmlađi redovni profesor u istoriji.

Jair Lapid

Sećanja posle moje smrti

Priča Jozefa „Tomi“ Lapida

Treće poglavlje

Na zidu moje radne sobe visi, u teškom okviru, osamdeset godina stara slika porodice Lampel. Moja žena Šula je posle moje smrti odlučila da je ostavi tamo gde je, u znak sećanja na jedan nestali svet i na svog nestalog muža.

Na slici su moj deda, Jozef Lampel, koji je umro pre mog rođenja, po kome sam dobio ime; moja baka Hermina; moj otac i njegova dva mlađa brata, Pali i Laci.

Nemam pojma kako je ta fotografija preživela. Slikana je 1928. godine kod Foto Vaide u Novom Sadu, gradu u kom sam rođen. Ovi koji su na slici, poređani su na formalan način, kao na nekoj slici holandskih slikara iz sedamnaestog veka: moji deda i baba, uštrkani i kruti, sede oko malog stola na kome je veliki sat koji pokazuje 6 sati. Moj otac i deda nose kravate, a dva mlađa brata leptir mašne. Niko se ne smeši.

Odrastao sam u onom što se naziva Stari svet. To je bio svet raskošne mirnoće, časne i teške tromosti, svet mermernih palata i kamenih mostova, dugih popodnevni dremki i još dužih večera, mesinganih fonografa i čistih srebrnih manžeta, strpljivih konja i zadihanih parnih lokomotiva koje kasne – jer kašnjenje nije zločin.

Samo nekoliko godina kasnije palate su raznete a mostovi srušeni. Baka Hermina je ubijena u Aušvicu, zajedno sa još deset članova moje porodice. Otac mi je umro u radnom logoru Mauthausen, samo dve nedelje pre kraja rata. Naše nasmešene komšije su nas prijavile vlastima, a zatim su svojim grubim nogama hrupili u našu kuću i odneli gramofone i dugmad za manžete. Vozovi su ispali iz šina, vagoni su ostavljeni da leže postrance kao kocke u igri nekog ludog džina. Mi smo jeli konje. Tokom dana smo mogli da čujemo njihove urlike posle ruskog bombardovanja, a noću bismo se iskradali iz svojih podrumskih skrovišta u getu, i rukom pravljenim noževima odsecali bismo komade njihovog smrznutog mesa. Ja nisam od onih koji pamte svoje snove, ali urlike tih ranjenih konja godinama sam još slušao u svojim dugim noćima.

Ponekad posmatram Jariva i Meirav, i zavidim im. Zavidim im i zabrinut sam za njih. Oni su uvereni – pogrešno – da svet u kome žive nije podložan kvaru. Njihove karijere, njihova lepa deca, stvari kojima su

okruženi – kuće, kola, računi u bankama – stvaraju im iluziju da će ono što je sada biti isto i u budućnosti, i da nema načina da neko naiđe i da im jednim potezom oduzme takav život. Ali meni je jasno koliko je samo lomna ova stvarnost. Svet u kome sam ja odrastao izgledao je neuporedivo stabilniji i trajniji od grozničavog modernog života. Vekovima se kretao laganim dremljivim korakom, a onda je iznenada – u jednom danu – led pukao i plesači su se našli u mutnoj vodi.

Ipak je najbolje početi od početka.

Novi Sad se nalazi na reci Dunav, oko 80 kilometara severno od Beograda i oko 220 kilometara južno od Budimpešte. Najvećim delom svoje istorije bio je pogranični grad koji se starao o jugoistočnom čošku Austrougarske imperije. Prvi Jevrejin koji je došao u Novi Sad, izvesni Kaldai, stigao je tu u sedamnaestom veku. Oko sto godina kasnije, 1749, grad je imao 4.620 stanovnika, od kojih su 100 bili Jevreji. Do 1843. u Novom Sadu je registrovano 1.125 Jevreja, među njima i nekoliko doktora i „debeli Jevrejka Pepi“, agresivna madam kupleraja 'Zlatne devojkice'. U dokumentima je zapisano da je 1836. platila kaznu kada su neki vojnici koji su posetili njeno preduzeće zaradili veneričnu bolest.

Pred izbijanje Drugog svetskog rata u Novom Sadu je bilo 80.000 stanovnika, među njima i 4.350 Jevreja. Tu smo spadali i nas troje: moj otac Bela, moja majka Katalina, i ja.

Činilo se da su moji roditelji savršeni par. Njega su znali kao Pametnog Belu, a moju majku kao Prelepu Kato. On je bio crnooki i tamnopusi novinar i advokat sa periferije, a ona divna plavuša iz Budimpešte, iz metropole. Nikada nije dopuštala da se zaboravi da smo, u njenim očima, mi bili paori. Njih dvoje su se sreli kada je ona došla u posetu rođacima, porodici Korodi, i sa sobom donela veliki kofer pun odeće po poslednjoj modi.

Nije prošlo mnogo a već joj je bilo dosadno. Nije bilo puno zabave u porodici u kojoj je omiljena zabava bilo farbanje jaja. Zato je ubedila dve mlađe ćerke, Veru i Miru, da je odvedu u opštinski centar na ples. Tamo su se moji roditelji upoznali i zaljubili jedno u drugo. On je tada već bio relativno star, a činjenica da su se njegova dva mlađa brata već poženiła učinila je da porodica nije štedela truda da mu pronađe devojkicu u lokalnoj jevrejskoj zajednici. On ih je sve odbijao sve dok se moja mama nije pojavila na sceni: bila je žestoka, flertovala je, bila je frivolna i, bez ikakve sumnje, izuzetno lepa. U malom gradu uvek cvetaju sumnje, pa su se mnoge obrve podigle na ovu vest. Moja je mama dolazila iz porodice koja je raspolagala relativno malom materijalnom imovinom, pa su kružila ogovaranja (svakako zahvaljujući razočaranim majkama neudatih devojkica iz grada) da se ona interesuje za njega samo zbog njegovog novca.

Moj je otac 5. jula 1930. otišao na odmor u Grand Imperijal hotel u Dalmaciji, u Hrvatskoj. Grand

Imperijal hotel je imao odgovarajuće ime. Bila je to upadljiva zgrada, ukrašena korintskim stubovima, postavljena na očaravajućem peščanom pojasu na obali Jadrana. (Tokom 1980-ih ta je zgrada srušena i zamenjena ružnim modernim hotelom koji nosi isto ime.) Tu je moj otac seo i napisao – jasnim, kompaktnim rukopisom koji je skrivao emocionalnu buru kroz koju je prolazio – pismo svom ocu:

Sada su mi trideset i dve godine i ja žudim za mirnim životom u braku. Moja usamljenost mi lagano razjeda nerve – ne mogu sebi da nađem mesto – i to više ne mogu da podnesem. Ponekad me ljuti to što Vi i Majka ne obraćate pažnju na moje beskrajno lutanje, moje neprekidne bolesti, moje živčane napade koji se sve češće ponavljaju. A sada znate i razlog. Moja strašna usamljenost je razlog... Tokom celog svog života sreću sam mogao da vidim samo nakratko i sa strane, što je u meni izazivalo gorčinu. Ali sada, pošto je u meni sazrela odluka da se oženim sa Kato (to jest ako me ona bude htela), po prvi put u životu spoznajem šta je to sreća.

Oče, eto to je ono što sam hteo da Vam kažem, a mogu da dodam još samo ono što je Luter rekao: „Evo me, stojim tu i ne mogu drugačije.“

Grlim vas, i Majku,

Bela

Uvek sam iznova čitao ovo pismo i pokušavao da pronađem vezu između staloženog čoveka koga sam poznavao, i melodrame koja se odvija kroz njegove reči. Možda je propisano da nikada nećemo saznati istinu o svojim roditeljima, ali mi se čini da su to bili trenuci usamljenosti operetskih razmera, koji su se odvijali u životu koji je inače bio izuzetno miran i uredan. Koliko sam uspeo da shvatim, snaga veze među njima je odgovarala obema stranama. Moj joj je otac pružio udoban život koji je želela, a on je za uzvrat dobio najlepší cvet u gradu, da ga okači na rever. Da li je to ljubav? Da li iko zna šta je to ljubav?

Naša je vila bila na tri sprata, bila je prostrana i gledala je na Železničku ulicu. Grmovi ruža i drveće pitome kruške cvetali su u velikoj bašti iza kuće. Očeva pravnička kancelarija zauzimala je prizemlje, zajedno sa odeljenjem za posluđu. Spavaća soba mojih roditelja, moja spavaća soba, spavaća soba moje dadilje i gostinska spavaća soba bile su na gornjem spratu, dok je na prvom spratu bila velika dnevna soba, izdvojena trpezarija, i još jedna velika soba koju smo zvali „glavna soba“, elegantno ukrašena teškim nameštajem, sa pisaćim stolom, dobro opremljenom bibliotekom, i velikom naslonjačom u kojoj je moj Otac dremao. Prirodno, bila je tu i velika kuhinja kojom je predsedavala naša debela mađarska kuvarica koja je radila nad gasnim šporetom, pošto je u to vreme novosadska gasna kompanija već bila razvukla cevi sa gasom po celom gradu. (Kada sam prvi put stigao u Izrael, i kada sam video da se gas raznosi u kanisterima, odmah mi je

bilo jasno da sam dospao u jednu primitivnu zemlju.) Jedan nemi kelner je delovao od kuhinje do terase na krovu – onda kada bismo poželeti da tamo večeramo.

Sada mi se čini da samo veliki bogataši tako žive, ali je u ono vreme to bila norma po kojoj je buržoazija vladala, i koja je samu sebe videla – opravdano – kao kamen temeljac celog društva. To je bio udobni milje gospodara i slugu, i niko se nije preterano bavio svojim statusom. Kuvarica i služavka, koje su sa nama živele, bile su Mađarice. Baštovan, koji je dolazio jednom nedeljno, bio je Srbin. Lizi, moja dadilja, bila je Švabica. Do svoje smrti nisam uspevao čestito da očistim svoje cipele, ne samo zato što sam bio preterano debeo, već zato što je u mom detinjstvu bilo potpuno jasno da je to posao slugu.

Međutim, možda najupadljivija karakteristika nečijeg statusa nije bila veličina kuće, ili broj slugu, već udoban ritam života.

Otac bi ustao u osam, pročitao novine, lagano jeo doručak sve dok ga majka ne bi podsetila – naravno iz svog kreveta, i pomoću malog zvonceta – da treba da bude u sudu u deset sati. U devet bi sišao u svoju kancelariju gde bi ga čekala njegova dva praktikanta sa potrebnim dokumentima. Važno bi se smestio za svoj radni sto, dok bi mu jedan od njegova dva sekretara služio kafu u šolji od Rozental porcelana. Odatle bi odšetao do suda, posle čega bi vreme provodio u obližnjoj kafani. Nešto bi malo pojeo, pregledao nedeljnike koji su visili na zidu u svojim držačima od bambusa, pa bi se kočijom vratio kući.

Pošto bismo završili sa ručkom, on bi se povukao u svoju naslonjaču u glavnoj sobi i odspavao oko četvrt sata. Odatle bi otišao u svoju radnu sobu, imao sastanke sa klijentima, sređivao dokumenta i diktirao pisma do šest sati, a zatim bi se popeo do naše dnevne sobe, slušao radio, čitao neku knjigu ili bi izašao na večeru i odigrao partiju bridža. Jednom nedeljno bi putovao do Subotice, grada udaljenog oko 100 kilometara, gde bi i noćio, kako bi uredio nedeljni dodatak mađarskih dnevnih novina koje su se zvale *Enfel* i čiji je vlasnik bila jedna jevrejska porodica. Jedno veče nedeljno posvećivao je pisanju članka, obično rukom, koji bi zatim otkucao na svojoj Remington pisaćoj mašini. Njegovi stavovi, koji su bili od one vrste koju su usvajali Jevreji njegove vrste, bili su umereno liberalni. Na dan mog rođenja, 27. decembra 1931, napisao je članak u kome je predstavio Mahatmu Gandija i njegovu borbu protiv britanskog imperijalizma.

Metronom njegovog života otkucavao je zapanjujuće usporenim ritmom. Telefonom bi razgovarao samo dva ili tri puta dnevno; vesti je slušao u deset sati uveče; imao je vremena da meni objašnjava razne stvari, i da sluša šta ja imam da mu kažem. Bio sam jedinac i nisam imao konkurenciju. Nedeljom bi me vodio da gledamo utakmicu koju bi igrao lokalni fudbalski klub Vojvodina. Do dana današnjeg osećam

svoju malu ruku u njegovoj velikoj, toploj ruci dok smo šetali do stadiona.

Ponekad se pitam: gde je nestalo svo to vreme koje je mom ocu stajalo na raspolaganju? Kako je bilo moguće održavati taj spori ritam bez televizije ili kompjutera ili mobilnih telefona ili automobila? Možda upravo zato što mu svi ti izumi, smišljeni da bi štedeli vreme, nisu oduzimali vreme?

Pa ipak, ritam mog oca podseća na tajfun u poređenju sa ritmom moje majke. Moja dadilja Lizi bi me budila svakog jutra, kupala me i pripremila mi doručak, obukla me i odvela do spavaće sobe mojih roditelja – gde bi moja Majka još uvek bila u krevetu. Nismo mogli da se grlimo jer je bila prekrivena pomadama koje su trebalo da spreče boranje kože, pa me je zato samo gledala iz daljine, poslala mi poljubac i poslala me u zabavište ili u školu.

Majka je ustajala iz kreveta tek pošto bi moj otac otišao u svoju kacelariju. Kratko bi obišla kuću, tek da bi proverila da li je služavka sve očistila i uglancala. Na to su se svodile njene dnevne radne obaveze. Ostatak jutra bi provela ili ćaskajući telefonom sa svojim prijateljicama, ili bi išla u kupovinu, ili bi se našla sa prijateljicama na kafi u kafeu Dornšteter, u gradu.

Ručak je služila, na teškom stolu od mahagonija u trpezariji, služavka sa belom keceljom. Tokom celog obroka morao sam da pazim da mi laktovi budu čvrsto pribijeni uz bokove, a nikada na stolu, oslobodi Bože! Ako bih to i na trenutak zaboravio, zamolili bi moju dadilju da donese dve knjige, pa bih ih držao pod rukama i pazio da ne padnu na pod do kraja obroka.

Majka bi posle ručka prosto bila iscrpljena. Odspavala bi dva sata, probudila se sveža i spremna za popodnevnu partiju bridža koju je željno iščekivala, i koja bi se odvijala ili kod nas ili kod neke od njenih prijateljica. Ako su ona i otac bili pozvani nekuda uveče, popodne bi provodili u bašti ili na terasi na krovu. Tada bi se igrala sa mnom. Brzo je ustanovila da nemam dara za muzičke instrumente, za pevanje ili za crtanje. Zbog te je činjenice bila izuzetno depresivna jer je iz sve snage verovala da je lepota najviša svrha života. Kao kompenzaciju za moj nedostatak talenata, kupila mi je igru kartama koja se zvala Kvartet. Cilj te igre bio je da se sakupe po četiri slike od poznatih umetnika. Tako sam, kad mi je bilo sedam godina, naučio da je postojao španski umetnik po imenu Bartolome Esteban Muriljo, koji je naslikao 'Malog prodavca voća', 'Malog prosjaka', 'Dvoje dece koji se igraju kockicama' i 'Mali prosjaci koji jedu grožđe i dinju', na kojoj dečak koji jede grožđe drži grozd iznad glave, vrlo slično onom kako je Greta Garbo to radila u filmu *Kraljica Kristina*.

Nije slučajno da mi je omiljena slika bila ona na kojoj deca jedu. Mnogo godina kasnije, kada sam već stekao reputaciju nezasiťo žderonje, pretvarao sam se

da time nadoknađujem ono što nisam imao u getu. Zbog toga bi ljudi začutili, ali u tome nije bilo ni zrnce istine. Oduvek sam bio žderonja, koliko god mogu da se setim unazad. I ne samo ja nego i svi oni oko mene. Danas su novine pune članaka o kujanju i prikaza restorana, ali to nije ništa prema monumentalnoj ulozi koju je hrana imala u našim životima.

Lavovski deo mojih sećanja iz detinjstva vezan je za hranu: razgovori o hrani, tajni recepti, svađe oko toga čiji je kuvar najbolji, slike ostava u kojima se Pik i Herc kobasice lenjo ljuljaju, a iza njih stoje redovi raznobojnih tegli sa zimnicom: pekmezi od šljiva, jagoda i kajsija, kompoti od trešanja, krušaka i bresaka; krastavci ukiseljeni u sirćetu i krastavci ukiseljeni u vodi, redovi i redovi zavodljivih tegli koje čekaju svoj dan.

Majka je svako jutro razgovarala sa kuvaricom u vezi dnevnog menija. Bile su to duboke i duge diskusije tokom kojih se hrana birala prema sezoni. Kalorije nisu bile tema, ali je Majka ponekad terala Oca na dijete. U takvim bi se prilikama Otac iskradao posle suda do kafea Sloboda na malu porciju pileće džigerice sa paprikom. Ako bi mi se škola ranije završila, on bi me pozvao da mu se pridružim. Za mene bi naručio par kobasica sa hrenom, naravno pod uslovom da Majci ne kažem ni reči. Svakog leta, kada sud nije radio, Otac bi proveo dve nedelje u banji Karlsbad u Čehoslovačkoj. Tamo bi skinuo deset kila, koje bi brzo nadoknađio po povratku kući.

Dva moja ujaka, koji su bili partneri u fabrici ogedala, zajedno sa mojim ocem koji je bio njihov stariji brat, često bi odlazili u lov. Ponekad su vodili i mene. Ustali bismo u pet ujutru u nedelju, putovali nekoliko desetina kilometara do područja oko sela Kać. Tamo je bilo puno lovišta. (Ponos stanovnika Kaća je Miloš Marić, srpski oficir rođen 1846. Marićeva ćerka Mileva bila je jedna od prvih žena koje su studirale matematiku i fiziku u Evropi, bila je koleginica Alberta Ajnštajna, a kasnije i njegova prva žena.)

Najmlađi od braće Lampel, Laci, bio je najozbiljniji lovac od njih trojice. Zidovi lovačke sobe u njegovoj vili bili su ukrašeni jelenskim rogovima, a sofa je bila prekrivena kožom medveda koga je ulovio u planinama Karpata. Ujka Laci je imao lovačkog psa koga je jako cenio, pedigiranog poentera po imenu Lord. Taj je išao visoko podignute glave i uspravnog repa, onako kako dolikuje aristokrati. Jednom, kada je svanulo jutro kada je trebalo ići u lov, ujka Laci se razboleo. Posle mnogo priče ipak je dozvolio mom ocu i ujka Paliju da povedu tog psa sa sobom. Ušli smo u polje u kome je Lord našao jato fazana koje je rasterao. Moj otac i ujka Pali su pucali, ali čak nijedno pero nije palo. Išli smo za Lordom koji je njuškao levo-desno, sve dok nije našao još jedno jato ptica u žbunju. Još jednom su ptice poletele, još jednom su lovci-amateri pucali, ali nijedna nije pala. Lord nas je prezrivo pogledao, okrenuo se u mestu i otišao kući.

Ovde ne pišem samo biografiju života koji sam proživio, takođe beležim i život koji sam propustio. Moj je otac želeo da budem kao on, a to sam želeo i ja. Na izvestan način sam i uspeo u tome: nije slučajno da sam, kao i on, postao pravnik i novinar. Razlika je u tome što sam to učinio u drugoj zemlji i kao druga osoba. Ponekad se pitam šta bi se dogodilo kada bi samo jedna godina – od marta 1944. do juna 1945, period od šesnaest meseci kada se dogodio Holokaust u Mađarskoj i Srbiji – bila uklonjena iz istorije. Da li bih živeo u vili pored roditeljske vile, možda čak i u istoj vili pošto bih nasledio očevu uspešnu praksu? Da li bih se oženio lepoticom po imenu Roži i svako popodne dremao u naslonjači naspram očevog portreta? Da li bih provodio večeri pišući nostalgичne članke o pokojnom Mahatmi Gandiju za *Magyar Hirlap*, najveće mađarske novine?

Četvrto poglavlje

„Ako ne veruješ u Boga,“ viknuo mi je neki ljutiti političar-ortodoks tokom jednog od programa Popolitike, „onda ko je tebe definisao kao Jevrejina?“

„Hitler,“ viknuo sam mu nazad.

U studiju je zavladao muk.

Bog za mene nije bio glavna preokupacija tokom detinjstva, a posle Holokausta sam potpuno prestao verovati u njega (u situaciji u kojoj sam sada, posedujem informaciju za koju mi je žao što je nisam imao tokom svog života; mogla je da učini čuda za moju političku karijeru). Sve to, međutim, ne znači da nisam Jevrejin. Ja sam, zapravo, Jevrejin na najdublji mogući način. Judaizam je moja porodica, moja civilizacija, moja kultura i moja istorija. Zabavljaju me ljudi koji insistiraju na znatiželjnom istraživanju, a sa ciljem da se mene klasifikuje kao Jevrejina prve ili druge klase. Ima nečeg smešnog u vezi ideje da vera u Boga pretvara judaizam u nešto realno. Najzad, sama vera u Boga je nešto iracionalno, baš zbog toga se ta pojava i naziva „verom“. Stoga istim tim načinom i sa ništa manje uverenja, ja svim srcem i svom dušom verujem u svoj judaizam. Da parafraziram čuvenu Šajlokovu repliku iz komada *Mletački trgovac*, ja sam Jevrejin jer imam oči, Jevrejin sam jer imam ruke, osećanja, osećam privlačnost i ljubav; ako me neko golica smejem se kao Jevrejin, ako me neko ubode krvarim kao Jevrejin, ako me otruju umirem kao Jevrejin.

Oko moje jeresi isplele su se dve vrste govorkanja, i obe su neprecizne. Prvo je da sam, kao i većina Jevreja iz Evrope, pre tog rata bio vernik, a onda sam, u getu, izgubio veru u Boga. Druga je da sam odrastao u potpuno sekularnom okruženju, u kome se prase klalo svake zime (to je istina), i da nikada nisam prisustvovao molitvi (to nije).

Rekao bih da je raniji glavni rabin Izraela, moj prijatelj Rabi Israel Lau, smislio ono prvo govorkanje. Nas dvojica smo bili dvojica najpoznatijih Jevreja u Izraelu koji su preživeli Holokaust, i mnogo smo se svadali. On se nikada nije zamorio od pokušaja da me ubedi da se „vratim“ judaizmu, a ja se nikada nisam umorio od objašnjavanja da nemam kuda da se vratim. Posle moje smrti on je objavio članak u kome je opisao naš poslednji susret, dok sam ležao u bolnici. Napisao je: „Što se tiče njegovog stava prema religiji i vernicima, čini se da je Tomi prošao kroz neku vrstu transformacije.“ Moji doktori i članovi moje porodice mogu da potvrde da ta blesava izjava nema nikakvu osnovu, i, da sam još uvek živ, ja bih se s njim sa apetitom obračunao.

Izvor druge vrste govorkanja je jedan od sramnijih trenutaka u mom životu. Dogodio se oko dve nedelje pošto sam, kao dečak od sedamnaest godina, stigao u Izrael i, pravo s broda, poslat na prvu osnovnu obuku. Za mene su to bila zbunjujuća vremena. Imao sam problem sa spavanjem, ili, po rečima velikog mađarskog humoriste Frideša Karintija, „sanjao sam da sam dve mačke koje se tuku“. Jedne sam se zore probudio i izašao iz šatora da se olakšam. Na rubu logora ugledao sam čoveka koji je na čelu imao predajnik i antenu omotanu oko ruke. Ubrzano je diktirao svoj izveštaj neprijatelju. Odjurio sam do svog komandujućeg oficira i obavestio ga da sam uhvatio neprijateljskog špijuna. Oficir je prsnuo u smeh. „Hoćeš da mi kažeš,“ rekao je, „da nikada nisi video Jevrejina koji nosi *tefilin* prilikom jutarnje molitve?“

Ne, zapravo nisam. Ali to još uvek ne znači da ništa o judaizmu nismo znali. Judaizam je u našim životima imao važnu ulogu, čak i ako je sproveden na isti opušten način na koji smo radili i sve drugo.

Tomi Lapid

Jevrejska zajednica Novog Sada spadala je u neološki tok judaizma, bila je blagi reformni pokret unutar judaizma. Uglavnom su ga praktikovali Jevreji u delovima Evrope u kojima se govorio mađarski jezik. Taj je pokret nastao krajem devetnaestog veka i danas bi spadao negde između reformnog i konzervativnog pokreta. Imali smo veliku i prelepu sinagogu, jednu od najlepših koje sam video u centralnoj Evropi, sa ogromnim orguljama ispred kojih je pevao hor. Muškarci i žene su sedeli odvojeno a muškarci su nosili kapice i ogrtali su molitvene šalove. Umeli smo da

čitamo hebrejska slova, i pevali smo molitve na tom jeziku, ali ni jednu reč nismo razumeli. Rabini su svoje propovedi izgovarali na srpskom (to je bio zvanični jezik), ali se po hodnicima sinagoge i u ženskim delovima širilo sočno ogovaranje na mađarskom. Mi smo zapravo jednako dobro svi znali tri jezika: srpski, mađarski i nemački, koji je bio najrašireniji međunarodni jezik u našem delu sveta. Tri puta godišnje smo išli u sinagogu: na Roš Hašana, na Jom Kipur i na Pesah.

Da su se naše aktivnosti svodile samo na to, moglo bi se reći da smo praktikovali slabašni oblik judaizma, ali zapravo nije bilo tako. Naša se sinagoga nalazila na velikom komadu imovine, na jednoj od najvažnijih ulica u gradu. Na daljem kraju zemljišta nalazila se trospratna zgrada zajednice u kojoj je bila raskošna banket sala, kafeterija za jevrejske studente koji su dolazili iz okolnih sela na studije u Novom Sadu, i arhiva dokumenata u vezi jevrejske istorije grada. (Arhiva je ostala nedirnuti; omogućila je Jairu da pronade grobove članova naše porodice; otišao je da im se pokloni, po snegu do kolena.)

Iza sinagoge stajala je zgrada sportske organizacije Makabi, sa velikom salom za vežbanje u kojoj sam dva puta nedeljno vežbao. Postojale su prostorije raznih Makabi sportskih grupa: fudbal, rukomet, pa čak i *hazena*, neke vrste ženskog rukometa koji je u međuvremenu iščezao iz sveta sporta. Bila je soba za šah i dame, uglavnom korišćena za kartanje. Omladinski pokret je imao svoje prostorije na gornjem spratu, i tu su bili svi, od levičarskog *Hašomer hacaira* do desničarskog *Beitara* (ja sam bio u izviđačima). Postojalo je i veliko pozorište, uglavnom korišćeno za koncerte. Moja strina Ila, Lacijeva žena, bila je pijanistkinja koja je tamo često nastupala. Tada bi cela porodica odlazila da je sluša.

Ali nisam pomenuo stvar najvažniju od svih: jevrejsku školu u kojoj sam učio skoro četiri godine (osnovna škola je u Jugoslaviji trajala četiri godine). Učitelje je plaćala zajednica, a nivo podučavanja i opremljenost učionica bili su viši nego u drugim javnim školama. Zbog toga je hrišćanska elita Novog Sada takođe slala svoju decu u jevrejsku dnevnu školu. Na časovima judaizma učili smo hebrejsku azbuku, a ja još uvek mogu bez greške da promrmljam molitvu Šma Jisrael, ali sa neobičnim akcentom. Na srpskom smo učili biblijske priče i jevrejsku istoriju.

Sve je to stvaralo vrlo jevrejsku atmosferu, ako ne i naročito religioznu. Kod kuće smo slavili Hanuku; u kući moje bake bila je *puške* u kojoj se skupljao novac za Jevrejski nacionalni fond, a na zidu je bio otisak slike Abela Pana, *Pastir*. Baka je bila predsednica lokalnog ogranka WIZO; otac je, u svojoj mladosti, bio sekretar Cionističke federacije, a kasnije predsednik Bnei Brita; a ujka Pali je bio predsednik novosadske jevrejske opštine posle rata. Ništa od svega toga nije zahtevalo paljenje svećica za Šabat, nošenja moli-

tvenog šala ili para *tefilin*. Najreligioznija stvar koja se dogodila u mom životu, osim obrezivanja, bilo je kada je bakin brat, ujka Šandor, vrteo kokošku iznad glave u pripremama za dan pokajanja, Jom Kipur. A i to je bilo smešno i ne naročito ubedljivo.

Dva običaja kojih smo se držali bilo je paljenje svećica za Hanuku i Seder večera pred Pesah. Za tu je priliku moj otac imao u kožu uvezanu Hagadu. Počevši od 1931, on je svake godine, na praznim stranicama koje postoje u knjizi Hagade, beležio prisutne na Seder večeri.

Za razliku od mog oca, njegova Hagada je preživela Holokaust. Pošto su Jevreji proterani iz Novog Sada, naši mađarski susedi su opljačkali našu imovinu i odneli nameštaj, kućne stvari, slike, odela. Sve što je ostalo vlasti su uskladištile u najvećoj gradskoj sinagogi. Po našem povratku iz koncentracijskih logora i geta, bili smo poslati u sinagogu da potražimo svoje stvari. Još uvek se dobro sećam scene: desetine Jevreja, bledih i mršavih, preturaju po olupanom nameštaju, po izbledelim gomilama odeće i polomljenih stvari koje su preostale pošto su nejevreji odneli sve što je delovalo da ima neku vrednost. Bila je tu i prilično velika gomila knjiga; među njima je ujka Pali ludom srećom pronašao porodičnu Hagadu. Tri godine kasnije je u nju dodao i tri najvažnije reči u istoriji naše porodice: *Preseljenje u Izrael*.

Sa hebrejskog na engleski preveo *Evan Fallenberg*.

Sa engleskog na srpski preveo *Brane Popović*.

Prvi put na hebrejskom štampala kuća *Keter*.

Prvi put na engleskom štampala kuća

Elliott&Thompson, 2011.

Jair Lapid

Jair Lapid, rođen 5. novembra 1963. godine je izraelski političar, predsednik centrističke partije Ješ Atid. Bio je ministar finansija 2013-2014. Pre ulaska u politiku bio je pisac, novinar, televizijski voditelj.

Narod potopa

Pisac, pesnik i prevodilac Božidar Stanišić, razgovarao je sa Predragom Fincijem za ZEST

Božidar Stanišić: Jednom prilikom ste izjavili da ništa u vašem životu, a ni vaših knjiga takvih kakve jesu, ne bi bilo da nije bilo ratnog iskustva, a potom iskustva izbjeglištva. Tada ste rekli i da vas je rat u vašoj domovini primorao da napišete *Umjetnost uništenog*, nostalgija *Sentimentalni uvod u estetiku*, a iskustvo emigrantskog života *Tekst o tuđini* (djelo koje je povod ovom intervjuu, na italijanskom objavljeno pod naslovom *Il popolo del diluvio - Bottega Errante*, Pordenone, 2018). Šta biste danas dodali ovoj izjavi?

Finci: Dozvolite da počnem jednom pričom iz ratnog Sarajeva. Otišao sam u jednu instituciju, u koju sam prije rata često dolazio. Tamo na vratima mladić s puškom. Šta hoćeš, pita me. Kažem da hoću da uđem, imam posla. On mi ne da, nemam neku potvrdu. Shvatih da je njegova puška njegov argument, a ja za njega, bez te potvrde, nitko i ništa. Shvatih da me rat svodi na statistički broj, da sve što sam radio i bio više nema nikakvog značaja. Teška vremena uništavaju individualnost. Ljudi se povuku u sebe same, malo što mogu ostvariti, o malo čemu odlučiti. U ratu je važno imati pušku i biti na "pravoj strani". A to "pravoj" je u skorašnjim balkanskim ratovima gotovo uvijek značilo "biti sa svojim", da ne govorim o onim mešetarima koji su u ratu vidjeli priliku za osobnu afirmaciju i bogaćenje. Ja se više ni po godinama, a ni po osobnom osjećaju stvari, nisam mogao svrstati u bilo koju tamošnju vojsku. Mogao sam se jedino još nadati da nekako preživim. I tako je bilo dok sam za vrijeme rata bio u Sarajevu. Polako sam sve sveo na elementarne potrebe, ali sam ipak mnogo radio, što je bio moj način otpora uništenju, i govorio sebi: "Iz ovoga ćeš jednom izaći. Opet ćeš jednom biti ono što si bio, ono što uistinu jesi". A kada se to dogodilo, kada sam se nakon odlaska iz Sarajeva ustalio u Londonu, kada sam moj život počeo nanovo, po drugi put, onda jednog dana odlučih da to elementarno, tu suštinsku ranjivost koju sam iskusio prenesem na papir. Poslije dugog perioda šutnje, započeo sam ponovo pisati, mnogo, najprije onu knjigu o Holokaustu, koju sam pisao s mukom, dok sam je pisao i sam sam se osjećao zatočenikom, a onda knjigu u kojoj sam kroz priče o mojim bosanskim prijateljima i poznanicima, umjetnicima iznio svoju ideju estetike, i potom ovu koja je u nešto kraćem izdanju upravo objavljena u Italiji, pod naslovom *Il Popolo del diluvio*, u sjajnom prijevodu Alice

Parmeggiani, a obogaćena s predgovorom Marije Bettetini i vašim pogovorom.

Stanišić: Naizgled jednostavna struktura ovog djela (Putnik, Priča, Povratak, Umjesto epiloga ili o sreći) koje, vjerujem, svakog pa tako i italijanskog čitaocu lako može navesti na olak apriorni zaključak: "Evo još jedne knjige o migracijama!", tek po završenom čitanju u nama doživi osobit prevod svog odjeka, koji je u suštini i antički i moderan. Sticajem okolnosti (kao izdavačev savjetnik, potom i autor pogovora) nekoliko puta sam pročitao tekst ovog vašeg djela u originalu i prevodu, svaki put uvjereniji da vi zapravo promišljate vlastiti odlazak, (ne)mogućnosti povratka i prihvatanje života drugdje sa sviješću učesnika i posmatrača koji zna da se to već desilo mnogim drugima u prošlosti, kao što se dešava i u ovom trenutku. Biće mi drago ako nadete vaših razloga da me razuvjerite u ovom određenju stvari!

Finci: Potpuno ste u pravu, i niste ni malo! Knjiga je nastala iz moje osobne rane, iz moje svijesti o odlasku i tuđini. A opet, bio bih egoist ili barem egocentrik ako ne bih imao u vidu da je slična sudbina mnogih, i iz moje zemlje, i iz mnogih zemalja. U emocionalnom smislu knjiga je potpuno moja. Potaknuta je mojim osobnim osjećajima. Ali, u sve što je u knjizi rečeno uključena su i iskustva drugih pisaca i ljudi koje sam susretao, s njima razgovarao, ili o njima čitao i od drugih čuo. Zato je ovo knjiga mnogih iskustava, neka opća priča o nedaćama izbjeglištva i emigriranja. A sve su te priče različite, svaka zaslužuje da bude ispričana, ali se na koncu sve, od one prve o izgonu iz Raja do današnjih bjegunaca, svode na isto: bol zbog izgubljenog, otetog i uništenog. Sve se svode na bol. Ali, pritom se malo koji od mojih sunarodnjaka žalio, jer su znali da im je život neusporedivo lakši od onih koji su ostali u opustošenim i razrušenim domovima.

Stanišić: U *Koristi filozofije*, jednom od vaših posljednjih djela, vi kažete da *čovjek ima i u potpunosti živi svoj Sada ako razumijeva prošlo i ako je otvoren budućnosti, ako živi svoje prisustvo i sam sebe živi kao biće mogućnosti*. To je samo jedan od detalja koji bi nas mogli orijentisati prema doživljaju i određenju vašeg cjelokupnog djela kao jedne jedine Knjige u beskonačnosti svojih varijacija. U tim varijacijama čini se da prezent postoji kao konstantno polazište prema promišljanju prošlog i nagovještaju budućeg. Prošlo se u vašem *Il popolo del diluvio* postvaruje i kao bol uspomena i snove nevjerice da je prezent ono što jeste. U tom istom prezentu, pred kojim bi se mogla potpisati bezuslovna predaja pred dominacijom negativnog, vi vjerujete u Knjigu – kao otpor i poruku. A sada – jedno glupo zašto?

Finci: Jedan ne mnogo pametniji odgovor: jer ja druge vjere nemam! Pogledajte kako su duhoviti, kako se životu znaju radovati baš oni koji su mnogo propatili. Ja vjerujem da je život nagrada, da je svaki dan dar, da je svaki osmijeh i lijepa riječ poklon.

Naprosto: idealist sam. I vjerujem da ničega dobrog i vrijednog ne može biti bez entuzijazma i idealizma. Bez ljubavi, ako hoćete. A to je ono što je naše Sada, naše postojanje, naše ukupno iskustvo, kroz koje vrednujemo i doživljavamo ono što je bilo i pripremamo ono što će biti. Kada je pisac u pitanju, pa i filozofski, svo to iskustvo se slijeva u tekst i taj tekst postaje za njegovog autora isto što i život. Smisao njegovog bivanja, smisao koji bi htio i Drugom prenijeti.

Stanišić: Vaša promišljanja svijeta i čovjeka u većini vaših djela ostvarena su esejima koji su nerijetko bliži priči negoli filozofskom eseju. Ako se ne varam, jednom ste izjavili da ne vjerujete da ste književnik ali da niste sigurni da ste filozof, te da samo pišete o filozofiji. Vi esej definišete kao *refleksiju u lijepom obliku*. U kojoj mjeri osnovni razlog ovog intervjuja, dakle *Il popolo del diluvio*, u kojem govorite i o ratu, besmislu zla, apsurdnu mržnju, neprihvatanju drugog i različitog, bi mogao biti prilog raspravi o ružnom u ljepoti priče?

Finci: U korištenju naracije u filozofiji postoji doista vrlo duga tradicija, od Platona preko Nietzschea i Kierkegaarda do današnjih postmodernista. Tako i ja: iznosim svoj „filozofski slučaj”. Mnogo puta sam rekao, pa ću i sada: ja svoje pisanje definiram kao pripovijedanje ideja. U tom pripovijedanju ideja moj osnovni interes je estetika. Uostalom, tako se zove i moja najopširnija, vjerojatno životna knjiga: *Estetička terminologija*. I u *Il popolo...* na početku velim da pokušavam uhvatiti u zamku ono estetsko. A vjerujem da se kroz to osjetilno na lijep i nadasve precizan način mogla reprezentirati sva tragedija, a i nakaznost emigrantskog života: zašto se on desio, kako se dešava, što iz takvog života nastaje, što s njim nestaje. U tom pogledu moj esej nastoji biti blizak umjetničkom djelu. Jer ništa kao umjetnost ne može reprezentirati patnju, muku, zlu sudbinu. Dovoljno je pogledati velike slike raspeća, pa da se u to uvjerimo. A neku vrstu raspeća su doslovce ili metaforički doživjeli svi koji su napuštali svoje domovine.

Stanišić: Ovom prilikom ću sebi dozvoliti i jednu eksplicitnu izjavu o vama – mislim da ste isuviše autentični, i kao pisac i kao filozof. U aktualnoj dominaciji virtuelnog to je danas cijena koja se mora platiti, posebno u nemilosrdnom svijetu izdavaštva. Virtuelno dominira na površini i, konsekvntno, postaje i metafora vlastite površnosti. Autentično je svo u traganju za drugima i samim sobom, otud se pruža u dubinu a u tom pružanju, ma koliko napora uma i srca to zahtijevalo, ne iscrpljuje se, niti blijedi. Kako u prevazi virtuelnog vidite i doživljavate djela drugih, po vašem mišljenju autentičnih autora – *in primis* umjetnika i filozofa?

Finci: U naše doba ima jako mnogo proizvođača tekstova, čije knjige se često čitaju i objavljuju jer su kombinacija “političke korektnosti”, koja zahtijeva poštovanje raznih ograničenja i očekivanja publike,

klišea i slijeđenja diktata trenutne mode, pa zato mnoge u duhovnom smislu nalikuju jedne na druge. Svaka odluka na “originalnost”, čak i na vlastitost je riskantna, jer može biti odbačena ili od izdavača koji neće da riskira u finasijskom smislu ili od uznemirene publike, čiji svjetonazor može biti uzdrman, a njihova životna ili vjerska uvjerenja uvrijeđena, ili od neke političke volje ili čak proganjana od strane religijskih fanatika. Zato je stvaranje jedne artificijelne, a i virtualne stvarnosti u umjetnosti postalo unosno, jer nikoga ne uznemirava, a ni pisca ne izlaže opasnosti. Ja, nasuprot tome, mislim da se svaki autor mora najprije suočiti sa sobom, a potom bez zazora iskazati što sam misli i osjeća. U svom djelu ne smije lagati. Ne smije lagati ni sebe, ni druge. Upravo je to ono što su radili „mjerodavni filozofi” i veliki umjetnici: bili su u svom stvaralaštvu do kraja ono što jesu. A to su oni koje sam često čitao, pisci i filozofi poput Platona, Pascala, Nietzschea, Dostojevskog, Kafke, Blanchota, P. Levya, Pessoa, Borgesa... Njihove su ideje uvjerljive, njihove priče istinite, čak i njihove maštarije djeluju kao stvarne.

Stanišić: Vaša knjiga narativnih eseja, u kojoj ste se na osobit način prepustili i glasovima drugih, od Joycea i Conrada do Kafke, Tolstoja i mnogih drugih istinskih velikana Biblioteke, neminovno me povela ka Borgesu. Sjetimo se njegovog ponosa – ali ne zbog vlastitog djela, već zbog svih djela koje je pročitao. Konačno – jedno posve konkretno pitanje: ima li pisca (otud i filozofa) bez Biblioteke i njenog lavirinta?

Finci: Pisac izlazi iz drugih pisaca, iz čitanja i samo takav pisac se može priključiti “narodu pisaca” i useliti se u “zemlju Biblioteke”. Moja knjiga *Il popolo...* je knjiga „tuđih riječi”. Služio sam se pričama i romanima velikih pisaca i od svakog od njih „napravio” emigranta. Zato svaka priča počinje sa uvodnom rečenicom pisca koji mi je poslužio kao matrica za moju priču. Na primjer, u Kafkinom *Preobražaju* Gregor Samsa se budi transformiran u velikog kukca, kod mene je preobražen u izbjeglicu. I nema mu nazad, kao ni Kafkinom kukcu. Već sam spomenuo da sam slušao iskustva drugih, a sada tome dodajem i parafraziram desetak velikih pisaca. To su dva razloga zašto kažem da je *Il popolo* moja knjiga „tuđih riječi”. Tuđih, a koje su tako moje, jer sam ih sam iskusio i usvojio.

Stanišić: Vjerujem da nas Biblioteka neminovno upućuje i sa realnim postojanjem Galerije svjetske umjetnosti, od Altamire do našeg danas. O tome ste, na svoj način i neposredno, govorili u vašoj izvanrednoj zbirci eseja *Imaginacija*, u kojoj ste dali i istorijat imaginacije i percepcije tog fenomena u raznim epohama civilizacije. Vjerujete li da danas trebamo i jednu Galeriju/Biblioteku veza Lijepog i Dobrog?

Finci: Ja sam i sam pokušao napraviti takvu galeriju u mojoj knjizi *Imaginacija*. Vi ste knjigu čitali, pa znate da su tamo na okupu reprodukcije velikih slikara, od Bellinija do Maleviča, pjesme Poea, Heinea i drugih,

cijela knjiga je komponirana po glazbenoj temi iz jednog čuvenog američkog filma (nažalost, zbog problema s autorskim pravima ta melodija nije navedena u knjizi), pa je to bilo moje građenje Galerije Lijepog i Dobrog. Ne slučajno. Spadam u one koji vide jaku vezu između Dobrog i Lijepog, i mislim da je Dobro lijepo, a Lijepo dobro. Etičko i estetsko nisu uvijek ujedinjeni, ali je divno kada jesu.

Stanišić: Mislim da je u svom iscrpnom predgovoru za *Il popolo del diluvio* Maria Bettegini implicitno iskazala svoje iznenađenje da vi, *poslije svega*, pišete o sreći. U svojoj nadahnutoj refleksiji na motiv sreće u posljednjem poglavlju vaše knjige Bettegini je podcrtala da *la speranza di felicità si approfondisce, quasi si impara, grazie al dolore (così Jaspers)* --- nada sreće se produbljuje, skoro se uči zahvaljujući bolu (rekao bi Jaspers)... I da su filozofi, od Kanta do Sartra, od Epikura do Hegela prezirali sreću. Već me stiže glavobolja od promišljanja ove konstatacije. A vas?

Finci: Svaki mislilac za sebe započinje. Tako i ja. I drugačije čitam pojam sreće od mojih velikih prethodnika. Sreća, ljudsko zadovoljstvo je centralna točka našega života. Bez toga bi život bio nesnosan, malo tko bi pristao na život u kojem ne bi bilo mjesta sreći, zadovoljstvu, veselju i smijehu. Mi se nadamo dobru i osobnoj sreći i kada dobra nigdje nema, čak i kada su okolnosti takve da nema mnogo mjesta nadi. Apatija je predaja. Svako je imao mnogo neugodnih događaja, teških, pa i tragičnih trenutaka, ali se uvijek ponovo ukazuje život. Ljudi oko nas mogu biti gadni, grozni, životne okolnosti mučne, ali sam život to nije i uvijek postoji nada da ćemo sresti bolje ljude, i negdje imati ljepše dane. Ja sam uvijek bio optimist. I u najtežim situacijama nije me napuštao smisao za humor, taj lijek za mnoge nevolje, koji je utkan i u ovu knjigu, a uvijek imao jasnu svijest da ništa ne može vječno trajati. I najgore prođe, a ako čovjek ne podleigne, svaka rana jednom zaraste. Zato se ne smijemo predavati, ne smijemo odustati. Lako je biti pesimist, jer je mnogo razloga da u sve sumnjamo, da ne budemo zadovoljni, da od svega zaziremo, ali ovo je naš jedini život, jedina prilika da ostvarimo dobro i ljepotu, i za sebe i za druge. A ima li veće sreće nego onima koje voliš pokloniti svoju ljubav. Tako i ja: moj osobni život, moji bliski i moje pisanje me raduje i obogaćuje svaki dan. Ništa više ne mogu poželjeti. Osjećam sreću u svakom svitanju, u mnogo „sitnih stvari“, a i u svakom novom uvidu, u svemu što, ponekad s mukom, pišem. Sada me, evo, raduje što mi izlazi knjiga o odnosu filozofije i mističizma, a i što sam u mojim novim knjigama esej u nekim dijelovima pretvorio u poetski iskaz. Sve me to veseli, sve to volim. A voljeti i stvarati je sreća. Ja za veću ne znam!

Miraš Martinović

Glas

Niko nije volio svoj narod kao Jeremija, sin Heli-kije, sveštenika iz Anatota, u zemlji Benjaminovoj.

Bog ga je izabrao za proroka, dok bijaše u majčinoj utrobi. Kada mu reče glasom koji će on kasnije (kada bude savladao pisarsko umijeće, zapisati u knjizi koja sadrži 54 poglavlja): prije nego što te oblikovah u utrobi, ja te znadoh: prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih, za proroka narodima...

Počeo je trinaeste godine vladavine judejskoga kralja Jošije. Živio za vladavne sedam kraljeva, prorokujući četrdeset godina.

Prorok neženja

Boga je doživljavao, kao bliskoga prijatelja, kome se sve može reći. Živio je u vremenu, kada njegov narod bijaše zapao u mnoge grijehе. Upućujući prijekore, što su pošli za tuđim bogovima.

Dva zla narod moj učini: ostavi mene, izvor vode žive, a iskopa sebi kladence ispucane, što vodu držati ne mogu.

U ono vrijeme, u Jerusalimu, bijaše mnoštvo žrtvenika bogovima paganskim. Idoli na svakom koraku. Oblikovani rukama, a ne duhom, kako je bio oblikovan njegov Bog.

Gledajući mrsku sliku, vidio je propast svoga naroda. Bez boga nema naroda, govorio je, idući ulicama.

Patio je više od svih proroka na zemlji. Njegovi sunarodnici nijesu poštovali ni njega, ni Boga što ga je propovijedao. Ni ono na šta opominjaše: ali me oni nijesu slušali, uho svoje nijesu prignuli, nego otvrdnuše, gori od otaca svojih. Možeš im sve reći, ali te neće poslušati: zovi ih, neće se odazvati.

Mnogi su ga prezirali i glave okretali. Neki ga pljunuše u lice, prijećahu. Narod ne voli paćenike. Sažaljenje se pretvara u prezir. Tako bi i u ovom slučaju. Svako bježi od patnje. Bogati i moćni se strahopoštuju. Uvijek je tako bilo. Judejci nijesu imali straha od njegovih viđenja i riječi.

Dva puta je osuđivan na smrt. Spasiše ga milosrdni ljudi.

Rastrzan između ljudskih slabosti i težine proročkog poziva – padao je u iskušenja, koja su nosila neizvjesnost. A iskušenja melju teže od svakojega žrvnja. Tko je bivalo i sa moćnima i sa prorocima. Onima koji vide danas – ono što će biti sutra.

Narodu je prijetilo istrebljenje. Trebalo je ustaviti ono što je predosjećao.

Judejci su plaćali danak Asircima, poštovali njihove bogove, uvjereni da će ih spasiti. Tada vladaše judejski kralj koji je radio na jedinstvu narodnome, tražeći izlaz i spas. Vavilonci i Medijci poraziše Asiriju, što isko-

ristiše Egipćani, vrebajući čas u kome će prisvojiti Judeju, za koju nastupi nesrećno vrijeme. Jošija kralj, poginu u borbama. Nasljednik Joahaz, preuze vladavinu, ali na malo, svega tri mjeseca. Egipat ga je odveo u ropstvo, gdje je ubijen.

Jeremija ga pominje često

Narod treba držati na okupu. Klanjali ste se tuđim bogovima, zato nam se ovo dogodilo – više prorok. Glas se izdvaja iz sveopšte vreve. Odbija se od onih, što ga nijesu slušali. Za novog kralja, dolazi Joakim, produžena ruka Egipćana, uz obavezu da im daje veliki danak. Taj zapostavi vjeru, a narod upreže u gradnju palate.

Jeremija stupa u sukob sa njim. Javno osuđuje savezništvo sa Egiptom, upozorava da će udariti Vavilonci, sa sjevera.

Govori ludosti, uklonite ga sa javnih mjesta, da ne buni narod – naređuje kralj. – Brblja koještarije, koje ni djetetu ne bi pale na pamet. On je u vizijama vidio cara vavilonskoga, naslućivao je šta će biti. Osjećao topot budućih događaja. Nemir na ulicama jerusalimskim. Doći će car, pokoriće Judeju! - vikao je.

Joakim reče da mu se zabrani pristup Hramu. Ne smije prorokovati, niti govoriti glasno.

Ućutkan, napisao kralju pismo. Dade Baruhu, svome pomoćniku, reče: odnesi kralju. U pismu je isticao pogubnost njegove politike.

Ne dugo iza pisma, dali su ga batinati. Po drugi put je osuđen na smrt. Bog koji voli svoje izabranike, posla čovjeka uticajnog na dvoru i ovaj put bi spašen smrti. Joakim ubrzo umrije, prijesto naslijedi sin Joakinov. Godine, nakon što uze prijesto, 598. prije Hrista, udariše Vavilonci sa sjevera. Zbog savezništva sa Egiptom. Jerusolim je osvojen, kralj se predao. Judejci vjerovali su da je grad neosvojiv. Razoren je Hram, opljačkane dragocjenosti. Uglednici, zatočeni u gradu.

Postavljen je novi kralj Sidikija

Razapet, kao i prethodnici, između pokornosti Vavilonu i strane koja je podržavala Egipćane. Birajući između dva zla, odabra priklanjanje Vavilonu. Izlazio je na ulice razorenog grada, sa jarmom o vratu. Svi će biti odvedeni u ropstvo vavilonsko, ako se budu bunili – govorio je. U to vrijeme, u Jerusolimu i zemlji judejskoj, pojavio se lažni proroci. Nasta njihovo vrijeme. Jedan od njih bijaše Hananija. On skide jaram sa Jeremijinog vrata, nadvoje ga raspolovi. Ode bez riječi, šutjeli su i oni koji su gledali. I Bog, koji ga posla da to učini, i da se vrati. Čuvši glas, glas Božji, uze jaram gvozdeni, stavi ga oko svoga vrata.

Lažni proroci, kojih bijaše u sve većem broju, ubjeđivahu narod, kako će se brzo vratiti iz ropstva. Jeremija govoraše da će trajati sedamdeset godina.

Ovoga puta ga je spasio dvorjanin. Nije ostalo njegovo ime, kao ni ime prvog njegovog spasitelja.

Vavilonci po drugi put razaraju Jerusolim, nakon osamanest mjeseci opsade. Ubijeni su kraljevi sinovi, a kralj oslijepjen i odveden u Vavilon, gdje ga je čekala smrt. I ovoga puta u ropstvo su odvedeni ugledni ljudi, kojih bijaše u Jerusolimu ne mali broj. Ostade sirotinja u ruševinama.

Jeremija je izveden pred Nabukodonosora II, koji je imao saznanja ko je i šta propovijeda. Cijeneći što je zagovarao da Izrailj stane uz Vavilon, dade da bira:

- Ili ćeš u najljepši grad na svijetu, i bogatstvo i slavu, ili sa sirotinjom, u ruševine jerusalimske.

- Sa sirotinjom u ruševine! – bez dvoumljenja, reče prorok. I vrati se onima koji bijahu ostali u Jerusolimu, tješeci ih: Bog će kazniti neprijatelje naše, jer su prestupili. Rađajte se i množite, pravite kuće. Vjerovao je kako će doći kraj zlu i kako će se njegov narod spasiti ropstva, a njegova zemlja progledati iz tame koja je na nju pala.

Tada bi ubijen namjesnik vavilonski u Judeji. Vjerujući da su Jeremijine propovijedi imale udjela u pogubljenju, na silu je odveden u Egipat, sa onima što strahovahu od vavilonske osvete. Tamo nastavi da propovijeda, neko vrijeme, nakon čega ga kamenovaše sunarodnici, koji bijahu sa njim. Završio je pod gomilom kamenja, onaj što se najviše borio za Izrailj, od ruku onih za čije se dobro borio.

Kamenje nije učutkalo njegov glas. I danas se čuje u Jerusolimu. U zemlji Judejskoj i drugim zemljama. Gdje vrebaju oni čija je namjera pokoravanje.

Jeremiju je nemoguće učutati. Ma koliko kamenja bacali na njega. On će se čuti! Ako on zamukne, govoriće kamenje. Taj glas neće biti utišan.

Miraš Martinović je u literaturu ušao knjigom *Mit o Trešnji* (nagrađen književnim priznanjem *Lazar Vučković*). Prepoznatljiv je po antičkim temama i zaboravljenim pejzažima Crne Gore: *Putevi Prevlise, Otvaranje Agruvijuma, Teuta, Snovi u Doklei i Antički gradovi/snovi i sudbine*.

Objavio i romane: *Jeretik, Vavilonski mudraci, Poslednji Eshilov dan, Harfistkinja iz Ura*, roman o Njogošu *Drugoga sunca luče* i knjigu priča *Povratak u Aleksandriju*.

Svoju stvaralačku riznicu Martinović upotpunjuje pjesničkim knjigama: *Nevidljivi ljetopis, Govor kraljeva, Govor zemlje, Sašpatavanje s memorijom, Luk i lira, Glasovi iz kamena, Dan koji nije prošao, Krug začaranog vremena*.

Glasovi iz Doklee je sinteza njegovog stvaralaštva. *Pjesme nepokorne*, izbor iz poezije Radovana Zogovića, CANU, 2018.

Djela su mu prevedena na nekoliko jezika. Dobitnik je književne nagrade *Teuta* za ukupno djelo i Oktobarske nagrade Herceg Novog, grada u kome živi. Član je crnogorskog PEN-a i Matice Crnogorske.

Kratki zapis o novopronađenim Davičovim rukopisima

Već drugi put u kratkom vremenu iskrsavaju među rasutim rukopisima o kojima ništa ne znam – otkud tu i sa čim su povezani – dakle, iskrsavaju Davičovi tekstovi potpuno različiti od onih koje sam pronašla pre godinu-dve. Jedan je Testament, koji je Davičo napisao 1985, na svoj sedamdeset šesti rođendan, drugi je pismo upućeno mi ne znam kad na njegovu opsesivnu temu – plovidbu.

Neko bi mogao reći da ovakvi zapisi nisu značajni ni za biografiju, a pogotovu ne za delo. Možda je tako, a možda i nije.

Zar se uvek zna šta čemu može poslužiti i za koga nešto može biti provokativno ili podsticajno?

Osim toga, već je prošlo dovoljno vremena od Davičove smrti (uskoro će biti 25 godina), tako da se svaki zapis može smatrati značajnim. Zato sam odlučila da ih publikujem.

Testament, napisan 1985, predstavlja neku vrstu svođenja životnog bilansa, dramatično bolnog oprostaja i nezadovoljstva sobom, proživljenim životom i njegovim „rezultatima“.

Navodim ga u celosti, iako nisam sigurna da li je dobro dešifrovan, ali tu se teško može nešto učiniti. Testament je ispisan na jednom papiru, reklo bi se istrgnutom iz nekog bloka, i na Davičov način sav je pun ispravaka, dopisivanja i precrtavanja.

Testament

U zoru osamnaestog januara dok sam sedeo za stolom simulirajući pred sobom da pišem kao pravi pesnik koji nisam, značajne pesme, po teškom mrazu začujem tiho pucketanje mraza u okolnom grobljanskom kamenju u veži što okružuje ulaz u sedamdeset šestu godišnjicu.

I dok je kamen vetra i kamen reke isto pucao i dok se stariji od mene ali držećiji Dunav pravio da mu ne manjka ništa, ni hladno, ni jeste ni nije, ni brza fotografija za TeVe kao čestitka što sam, eto, dočekao te i te godine, a moj netinjavi plamen još, eto, bukti, neuhvaćen u smrtne mreže te blatne jalije nalik na temenu tonzuru, podvaljak pod zbrčkanim licem od koga i hijenski psi beže. Ne veruj vremenu. Crkni, varalice. Smetaš svima koji žure điknuli iz čaure od kačamaka po priznanja i stižu sporovozno belohlebnijoj slavi i ostalim njihovim uspesima koji su početak švrljotina preko tebe kojima ćeš biti izbrisan sa spiska postojalih u postojećem redu gde smetaš mladima koji

ti smetaju da mirno crkneš u grabi kraj tvog puta (?). Borio si se. Dosta. Visim od viska visećiji, vrdlaš nudeći nam dosadne teme iz rata koji nije naš. Bio je pre (?)

Čemu taj fol čestitaka. Rođenje nije moja zasluga. Meni ne treba čestitati, a onih koji su me rodili više nema. Vi ste skjavi, ja Sloven od slova ne pitaj; papa, čao. Ništa ne tražite od mene. Što pre zaboravljen, što pre pod travom, to bolje. Još bolje: spalite me. Bezgrob, ni nepostojanju na straži neću biti osuđen da stojim. Jači od mene, od mojih želja, snova, mašte, čežnji bili su zakoni. Zaklopi im knjigu, dlanom poklopi im tablice. Zaboravi ih. Živeo sam duže od roda svog. Neizbežnije pijan sam prošao, ranjavan, neubijen. I dosta. Ništa ne tražim od zemlje, ništa od neba. Tačku na sve stavljam. Gotovo? Zašto? Ni to mi gotovo tvoje ne treba. Možda više nežnosti što razume potrebe onih koje volimo, možda zbrinute unuke, možda poljubac majušne kćeri. Sve što sam bio i snivao tu je. I sloboda i radost i nevolje i muke i život koji životinja kako nam prilici. Ništa mi nije više potrebno. Apsolutno ništa, ni komadić zemlje za grob, ni oblaci prekogrobni nastanjeni plodovima želja kojim se nisam podavao. Verovao sam u pepeo razduvan nad okeanom. Podnosio nisam ni nepravdu ni pravdu. Plakao sam nad svim vidovima pljačke belih i crnih crnčenja za tuđa blagoutrobija, svoju glad i bedu. Ali to se potomaka ne tiče. Oni će znati bolje od nas te stvari: kompjuterska era i tome slično. Hoću da kažem: i ja sam bio a to nije mnogo. Nemam šta kome da ponudim.

Samo reči

Testament kazuje dovoljno o Davičovoj kontroverznoj prirodi: „pišem kao pravi pesnik koji nisam“ (a „ostale su mi samo reči“). „Borio si se. Dosta“ (a jedino od čega se nije umorio bile su, do kraja života, bitke). Ima u ovom testamentu nečeg očajničkog, što mu takođe nije bilo svojstveno. Kapitulantskog čak. O tome ne treba ni govoriti. Nikad, ni pred kim, ni pred čim nije kapitulirao.

„Što pre zaboravljen, što pre pod travom, to bolje“ „Ranjavan, neubijen“ „I dosta: ne tražim ništa od zemlje, ništa od neba.“ „Tačku na sve stavljam.“ „Gotovo? Zašto? Ni to mi gotovo tvoje (?) ne treba.“

A onda vapaj samo za nežnošću koja „razume potrebe onih koje volimo“ – „zbrinute unuke“ i „poljubac majušne kćeri“.

Mogao je ovaj testament biti pisan usred noći, ili, pre, u osvit zimskog jutra, u nekoj polusvesti. Otkud on meni? Zar mi ga je Davičo dao? Zašto? Ispisan je na parčetu papira, reklo bi se istrgnutog iz nekog bloka. Ali ko ga je prekucao? Uz njega je i pismo upućeno meni, izgleda prekucano na istoj mašini, mojoj, nekadašnjoj, sad to ne mogu da utvrdim. I prestaje da bude važno.

Pismo je zanimljivo ne samo po tome što je pisano uzorno realistički (veoma retko u Davičovim rukopisima) već i po tome što je ta realistička priča završena

jednim, da uslovno kažem, „teorijskim“ razmišljanjem: „Postoji taj realistički način uživljanja u pogrešne zaključke na osnovu ispravno opserviranih detalja, i postoji drugi – detalji i zaključci neispravni, neopservirani, izmišljeni bez greške i izvrsno delujuću u izmišljenom svetu na putu svog domišljanja.“

Dakle, čamac. Upali se odmah, krene, ali tek što sam izvršio manevar okretanja i polaska iz luke prema Katarini, motor se ugasi. A ti moja mehaničarska znanja na otvorenom moru znaš; ona su prilično skromna. Počnem da veslam od kraja luke prema našem sidrištu, kad se neki komšija-ribar sažali na moje neadekvatno mahanje veslima bez rezultata i odvuče me do mesta na kom se ponosno crvenela naša bova, stidna zbog kvara. Stideći se i sam, ja nešto što mi se učinilo da nije u redu podvežem, upalim, zabrekne radilica, i kako je po mom sluhu sve radilo kako treba, krenem opet, u pravcu Svetionika. Čamac je plovio izmišljeno, motor radio perfektno. Krenem onda prema Figaroli, gde stignem da ne može biti bolje. Vežem se za kamen, propisno, i setim se svojih prvih plovidbi. Upalim motor, počnem da se odvezujem, gašenje kao i prvi put. Upalim opet – radi odlično, ali čim krene – stop, gašenje; upalim, dam gas, u mestu, ni makac, propeler ne radi. Pogledam – a ono jedan letošnji konopac, ko zna kog Švapčeta, dignut talasima, stigao je da se obmota oko mog propelera za vreme jedne od probi paljenja. Drugo mi nije ostalo nego svlačenje i u vodu – s nožem. Nije išlo. Krenem onda do jednog kamena u pličaku, obučem se (bilo je baš sveže) i nastavim da bezuspešno sečem s tog kamena. Ali u vatri seče, ne znam kako, ja dobrovoljno uđem u jednom trenutku u more u sve odelu i cipelama. Verovatno hteo sam da bolje zahvatim taj debeli konopac, i kako sam to hteo vrlo intenzivno, za drugo u meni nije bilo mesta. Tek našao sam se u moru do pojasa; sasvim izlišno uostalom. Jer sam ranije već uspeo da oslobodim osovina crvenog švapsko-italijanskog inostranog konopca (vrlo žilavog). Mokar, u nedostatku rezervnog odela u kabini, doplivam od Figarole do stepenica Arnolonga, parkiram se dobro, odjurim gore, presvučem se, uzmem probuđenog Volođu, unesem ga unezverenog u barku, otplovim do sidrišta. Sve je funkcionisalo ne mož bolje – i odemo na ručak udvoje (pašta šuta). Njega (Volođu) vratim u Arno, a ja nađem Nina i odem s njim na čamac. Kvar – jedan šraf se bio odvintao, trebalo ga je pričvrstiti kako valja i motor se više nije ugasio. Otišli smo zajedno na Katarinu, vratili se zajedno u Arno i zateknem Volođu u sasvim realističkoj pozi: sedi kraj prozora i broji čamce s ribarima koji love kalamare praveći bosanske grbove. „Što onji delajut?“ „Kalamarajut“ „A tak, ja dumal što oni signali čortovi odnji drugom dajut“ Pomislim: postoji taj realistički način uživljanja u pogrešne zaključke na osnovu ispravno opserviranih detalja, i postoji drugi – detalji i zaključci neispravni, neopservirani, izmišljeni bez

greške i izvrsno delujuću u izmišljenom svetu na putu svog domišljanja.

Milica Nikolić (1925) beogradski esejista, antologičar i prevodilac sa ruskog. Objavila je knjige: *Ruske poetske teme*, 1972, *Igra protivrečja ili "Krotka" Dostojevskog*, 1975, *Deset pesama: Vučo, Matić, Dedinac, Ristić, Davičo*, 1978, *Davičov "Gospodar zaborava"* 1986, *Mare mediterraneum Ivana V. Lalića*, 1996, *Tumač ptičijeg leta ili izvođenje romana o "Dekartovoj smrti" Radomira Konstantinovića*, 1998, *Ruska arheološka priča*, 2002, *Običavanje stvarnog: Tišma, B. Ćosić, Kuzmanović*, 2004. Priredila je *Antologiju moderne ruske poezije* (zajedno sa Nanom Bogdanović, 1961, *Antologiju ruske fantastike XIX i XX veka*, 1966, i *izabrana dela Osipa Mandeljštama*, 1962, *Velimira Hlebnjikova*, 1964, *Josifa Brodskog*, 1971, *Marine Cvetajev*, 1973, 1990, *Oskara Daviča*, 1979, *Aleksandra Tišme*, 1987 i *Aleksandra Ristovića*, 1995. Poslednjih godina piše o savremenim srpskim pesnicima i prozaistima.

Sarajevske Sveske br. 41-42

Gustav Dore, Satana kao zmija ulazi u raj u potrazi za Evom (Iz Miltonovog Izgubljenog raja)

Kad Bog naredi da ubiješ rođenog sina

Avram je imao kaplarsku prirodu i navikao je da se čvrsto drži instrukcija odozgo — ali ipak nije bio bezosećajan prema sudbini svoje porodice. Kad mu je naredio da prinese sina na žrtvu, Bog nije smatrao prikladnim da obrazloži svoje naredbe. Jer nije u običaju autokrata — da se podređenima pravdaju zbog svojih naređenja. Suština božjeg naređenja, naime, počiva na tome da ono mora biti izvršeno zato što je naređenje, a ne pak zato što je razumno, delotvorno, promišljeno; nema potrebe da izvršilac razume smisao naređenja — jer svaki drugi sistem neizbežno vodi u anarhiju i nered. Izvršilac koji pita za razloge dobijenih naređenja jeste sejač nereda i demaskira se kao jalov rezoner, nadmen mudrijaš, a u suštini neprijatelj vlasti, društvenog poretka i sistema.

Caravaggio

Istoriju Avrama i Isaka fizički su interpretirali Seren Kjerkegor i njegovi nastavljači kao problem straha: Avram treba da žrtvuje sina po Božjoj zapovesti, ali otkuda sigurnost da je to naređenje Boga, a ne satansko kušanje, iluzija ili ludilo? Otkuda sigurnost da on ispravno tumači sebi naređenje? Drugim rečima: polazna postavka egzistencijalne interpretacije Isakovog problema jeste pogled da krajnja odluka leži u Avramovim rukama, da on ne može ovladati nepokolebljivom sigurnošću u pogledu izvora naređenja ni njegove sadržine, da je razdiran strahom jer, možda, žrtvuje sina uzalud. Avram istupa kao oličenje ljudskog nemira naspram situacije u kojoj postoji prisila izbora između velikih vrednosti i nedostatak spoljašnjih razloga za njegovo izvršenje.

Priznajem da imam volju da razmatram Isakov problem na znatno prostiji način, povezani s prethodnim Avramovim životnim kolebljivostima. Pretpostavljam da Avram nije mogao da ima sumnji u pogledu božanskog porekla naređenja, jer je imao nepogrešive načine sporazumevanja sa Tvorcem, današnjim ljudima nepoznate, opštio je s njim često i čak je, do izvesne mere, postao familijaran sa svojim pretpostavljenim. Takođe uzimam u obzir glavno obećanje koje je od njega ranije dobio: da će učiniti od njega veliki narod, okružen naročitim blagoslovom i obdaren specijalnom pozicijom u svetu. Uslov je bio samo jedan: apsolutna poslušnost prema vlasti. Kad Avram ne bi bio uveren da se Bog odista njemu obraća, namera Boga bila bi bez ikakvog smisla: jer on je želeo da isproba vernost svoga podanika i morao je da pronade sredstva da bi doveo do njegovog razuma nepokolebljivo ubeđenje da je upravo takvo naređenje dobio od pretpostavljenog; u suprotnom slučaju cilj poduhvata bio bi promašen — umesto da se pita da li da izvrši naređenje, Avram bi morao razmišljati da li je naređenje uopšte primio.

Drugim rečima: na Avramu leži odgovornost za državne interese. Buduća sudbina naroda i veličina države zavise od skrupuloznog izvršavanja božjih naređenja, ali Bog zahteva da on žrtvuje sopstveno dete. Avram je imao kaplarsku prirodu i navikao je da se čvrsto drži instrukcija odozgo — ali ipak nije bio bezosećajan prema sudbini svoje porodice. Kad mu je naredio da prinese sina na žrtvu, Bog nije smatrao prikladnim da obrazloži svoje naredbe. Jer nije u običaju autokrata — da se podređenima pravdaju zbog svojih naređenja. Suština božjeg naređenja, naime, počiva na tome da ono mora biti izvršeno zato što je naređenje, a ne pak zato što je razumno, delotvorno, promišljeno; nema potrebe da izvršilac razume smisao naređenja — jer svaki drugi sistem neizbežno vodi u anarhiju i nered. Izvršilac koji pita za razloge dobijenih naređenja jeste sejač nereda i demaskira se kao jalov rezoner, nadmen mudrijaš, a u suštini neprijatelj vlasti, društvenog poretka i sistema.

Ali kad naređenje glasi: ubij svoga sina?

Avramov konflikt je običan vojnički konflikt. Avram je svestan da se našao u neprirodnoj situaciji; dokaz za to je okolnost da je, kada se približio mestu žrtvovanja, naredio slugama da ostanu, slagao je da ide sa sinom da očita molitve, i požurio je da, u samoći, izvrši okrutni obračun. Nije ni pred sinom otkrio svrhu putovanja. Nije hteo da njegov jedini sin postane svestan da pada kao žrtva od ruke svog roditelja.

Kad su stigli na mesto, Avram je dugo i sa oklevanjem pravio žrtvenik od donetih smolastih cepanica. Žrtvenik mu nikako nije polazio za rukom, drva su se rasipala po travi i nekoliko puta je valjalo počinjati

iznova. Isak nije uzimao učešća u tom poslu, posmatrao je oca uplašen, povremeno je nešto bojažljivo pitao, ali je dobijao mrgodne i bezvoljne odgovore.

Juan de Valdés Leal

Najzad se nije moglo dalje odlagati. Avram nije hteo do kraja da obavesti sina u pogledu njegove sudbine; to nije bilo predviđeno naređenjem, te je mogao dete da poštedi užasa. Hteo je da ga usmrti munjevitim udarom s leđa, isprobanim udarcem, pri kome niko nema vremena da shvati da gine.

Ali upravo mu to nije pošlo za rukom. Isak se popeo na žrtvenik jer mu je otac naredio da popravi neku beznačajnu pojedinost. U tom trenutku Avram je digao teški bronzani mač kojim je navikao da ubija volove jednim udarcem. I u tom trenutku se razlegao odlučni krik anđela: „Stoj!“ Odmah posle njega drugi krik užasa i zgražanja: to se Isak okrenuo i ugledao oca ukočenog sa dignutim oružjem, i sa bleskom brutalne determinacije u očima, sa stisnutim usnama i izrazom tupe odlučnosti na licu. Isak je otegnuto kriknuo i pao onesvešćen.

Bog se dobrodušno osmehnuo i potapšao Avrama po leđima. „Dobar si — reče mu sa odobravanjem. — Sad znam da kad ja naredim nećeš poštedeti ni rođenog sina.“ Posle čega ponovi ranije obećanje o množenju naroda njegova i o ukazivanju pomoći u savladavanju neprijatelja: „Kad si poslušao glas moj.“

Na tome se istorija završava. Ipak mogla je da ima dva različita završetka. Da Isak nije okrenuo glavu u poslednjem trenu mogao je uopšte da ne opazi da se nešto desilo. Mogao je nešto kasnije sići sa žrtvenika i ugledati oca već sa mačem zarivenim u zemlju, kako vadi utrobu jagnjetu. Tada bi se ceo događaj odigrao van Isakove svesti i završio bi se bez daljih posledica kao rasprava između Avrama i Boga. Bio bi ilustracija izvesnog tipa vaspitanja. Isak je ipak video. Avram je bio zadovoljan, jer je priuštio priznanje Boga, sigurnost

velike države u budućnosti, i najzad je sačuvao sina. Sve se dobro završilo i u porodici je bilo mnogo smejurije. Isaku je samo preostala sitna mučnina: otada se ljuljao na nogama i teralo ga na povraćanje kad vidi oca. Ali na kraju je ipak živio dugo i srećno.

Naravoučenije: neki mekušni inteligent, histeričan plačljivko, možda će reći da li je Avram ubio sina ili je samo digao mač u nameri da ga ubije, pa ga je neko zadržao — da je to s tačke gledišta morala svejedno. Mi ipak, zajedno s Avramom, smatramo suprotno — mi, pravi muškarci. Mi ocenjujemo rezultate i znamo da je vrlo važno — hteo ubiti ili nije hteo ubiti — samo kad na kraju nije ubio. Zato se smejemo da puknemo, zbog sjajne šale Gospoda Boga. Najzad i sami vidite da je on bogovski momak.

Iz knjige „Ključ nebeski ili Poučne priče iz biblijske povesnice, saveta i opomene radi — sakupljene“, preveo s poljskog Petar Vujičić

XXZ magazin

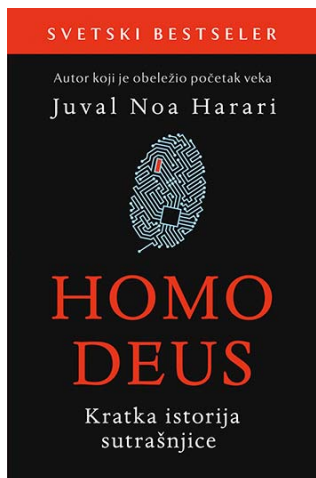

Gustav Dore

Tomas L. Fridman

Šta čeka čovečanstvo

*Automatizacija, nova moralnost i
„globalna klasa beskorisnih“*

Kako će izgledati naša budućnost – i to ne jedan vek od danas, već za samo dve decenije?

Biće zastrašujuće, ako verujete na reč Juvalu Noi Harariju, izraelskom istoričaru i autoru knjiga „Sapiens“ i „Homo Deus“, hrabrim delima koja nude uvid u kratku istoriju čovečanstva i prognozu onoga što nas čeka: doba algoritama i tehnologije zahvaljujući kojoj ćemo se transformisati u „superljude“ sa bogolikim osobinama.

Na jednoj tribini u organizaciji „Njujork Tajmsa“ i „How To“ akademije, Harari je sa publikom podelio svoja predviđanja i dao intervju kolumnisti „Tajmsa“, Tomasu L. Fridmanu. Ljudi su, upozorava, „stvorili toliko komplikovan svet da više ne možemo da razlučimo šta se događa“. Prenosimo vam najbolje delove intervjuja.

Veštačka inteligencija i automatizacija će stvoriti „globalnu klasu beskorisnih“.

Kao što je industrijska revolucija stvorila radničku klasu, automatizacija će stvoriti „globalnu klasu beskorisnih“, kaže gospodin Harari, a politička i društvena istorija narednih decenija će biti obeležena nadama i strahovima ove novonastale klase. Inovativne tehnologije, koje su donele neverovatan progres, mogle bi da se pokažu kao katastrofalne, ako izmaknu kontroli.

„Svaka tehnologija ima dobar i loš potencijal“, rekao je. „Nuklearni rat je, očigledno, nešto stravično. Niko ga ne želi. Pitanje je kako ga sprečiti. Sa inovativnim tehnologijama opasnost je daleko veća, jer se mnogostruko uvećava njihov potencijal. Postoje sile koje nas guraju da sve brže razvijamo ove inovativne

tehnologije i veoma je teško unapred predvideti kakve će biti posledice, u smislu zajednice, u smislu međuljudskih odnosa i u političkom smislu.“

Nove tehnologije će ukinuti demokratiju, pa čak i naš osećaj za nas same.

Kombinacija biotehnologije i informatičkih tehnologija mogla bi da dostigne tačku na kojoj se kreiraju sistemi i algoritmi koji nas razumeju bolje nego što razumemo sami sebe.

„Jednom kada se pojavi nešto spoljašnje što vas razume bolje nego što razumete sami sebe, liberalna demokratija, kakvu znamo iz prošlog veka i nešto duže, osuđena je na propast“, predviđa gospodin Harari.

„Liberalna demokratija se oslanja na osećanja ljudi, i mogla je da funkcioniše dok god nije postojao niko ko razume vašu osećanja bolje od vas – ili vaše majke“, rekao je. „Ali, ukoliko postoji algoritam koji vas poznaje bolje od rođene majke, a vi čak niste ni svesni toga, onda liberalna demokratija postaje emocionalna lutkarska predstava“, dodao je. „Šta se događa ako je vaše srce strani agent, dvostruki agent u službi nekog drugog, koji zna kako da vas pogodi u živac, ko zna kako da vas razbesni, kako da vas ohrabri, kako da vas razveseli? Ovo je pretnja koju danas počinjemo da primećujemo, na primer, na izborima i referendumima.“

Tehnologija postaje novo oruđe za diskriminaciju – i to ne protiv manjinskih grupa, već protiv pojedinaca.

U XX veku, diskriminisane su čitave grupe na osnovu različitih predrasuda. To je, međutim, bilo moguće ispraviti, jer te predrasude nisu bile istinite, a žrtve su mogle da se udruže i preduzmu određene političke aktivnosti. Ali u godinama i decenijama koje su pred nama, Harari kaže, „suočićemo se sa individualnom diskriminacijom, koja bi mogla biti zasnovana na realnoj proceni vaše ličnosti.“

Algoritmi, u službi neke kompanije, na osnovu analize vašeg profila na društvenim mrežama i vaše DNK, kao i na osnovu provere vaših školskih svedočanstava i profesionalnog učinka, mogu da formiraju vrlo preciznu sliku o tome ko ste i kakvi ste. „Nećete moći da se borite protiv ove vrste diskriminacije, najpre zato što ste sami u tome“, kaže Harari. „Oni ne vrše diskriminaciju protiv vas zato što ste Jevrejini ili homoseksualci, već zato što ste vi – vi. A najgore je to što će to biti istina. Možda zvuči smešno, ali, u stvari je strašno.“

Vreme se „ubrzava“.

Bili su potrebni vekovi, pa čak i hiljade godina, da počnemo da ubiremo plodove odluka koje su donosili naši preci, na primer, uzgajanje pšenice koje je dovelo do poljoprivredne revolucije. Ali više nije tako.

„Vreme se ubrzava“, kaže gospodin Harari. Dugoročni ciljevi se više neće definisati na nivou vekova ili milenijuma – već na nivou dve decenije. „Po prvi put u

istoriji mi nemamo nikakvu ideju o tome kako će ljudsko društvo izgledati u naredne dve decenije“, rekao je.

„Nalazimo se u istorijskoj situaciji bez presedana, u smislu da niko ne zna ništa o tome kako će svet izgledati za 20 ili 30 godina. I to ne samo u smislu geopolitike, nego čak ni kad je reč o tržištu poslova, o tome kakve će društvene veštine biti potrebne, kako će izgledati porodična struktura, kako će izgledati odnosi među polovima. To znači da prvi put u istoriji nemamo nikakvu ideju čemu da učimo decu u školama.“

Lideri se fokusiraju na prošlost, jer nemaju smislenu viziju budućnosti.

Lideri i političke partije još uvek su zaglavljani u XX veku, u ideološkim borbama između desnice i leve – kapitalisti protiv socijalista. Oni čak nemaju ni realistične ideje o tome kako će tržište poslova izgledati kroz dve decenije, kaže Harari, „zato što nisu u stanju da vide“.

„Umesto da formulišu smislenu viziju o tome gde će biti čovečanstvo 2050, oni se bave prepakovanjem nostalgичnih fantazija o prošlosti“, rekao je. „I kao da postoji neka vrsta takmičenja – ko može da se vrati dalje u prošlost. Tramp želi da se vrati u pedesete godine prošlog veka; Putin, u suštini, želi da se vrati u carsku Rusiju, a imamo i Islamsku državu koja želi da se vrati u sedmi vek na arabijskom poluostrvu. Izrael – oni su pobedili. Oni žele da se vrate unazad 2500 godina, u biblijsko vreme, tako da mi pobeđujemo. Mi imamo najdugoročniju nazadnu viziju.“

Ne postoji predodređena istorija.

„Trenutno doživljavamo propadanje poslednje iluzije o neizbežnosti“, rekao je. Devedesete godine su bile preplavljene idejama o kraju istorije, o tome da je poslednja velika ideološka bitka XX veka završena pobedom liberalne demokratije i tržišnog kapitalizma. To sada deluje neverovatno naivno, kaže Harari. „Trenutak u kojem se sada nalazimo je trenutak krajnjeg razočaranja i zbunjenosti, jer ljudi nemaju nikakvu ideju u kom pravcu će se stvari dalje odvijati. Vrlo je važno da budemo svesni loših strana, opasnosti koje sa sobom nose nove tehnologije. Korporacije, inženjeri, ljudi u laboratorijama – svi oni se, prirodno, fokusiraju na ogromnu korist koju nam ove tehnologije mogu doneti, a na istoričarima, filozofima i naučnicima iz oblasti društvenih nauka je da razmišljaju o tome šta može da pođe po zlu.“

U složenom, međusobno povezanom svetu, neophodno je redefinisati moralnost.

„Da biste postupali ispravno, nije dovoljno da postupate u skladu sa vrlinom“, kaže Harari. „Morate da razumete lanac uzroka i posledice.“

U savremenom svetu, krađa, na primer, postaje nešto strašno komplikovano. U prošlosti, u biblijskim vreme-

nima, navodi Harari, ako ste nešto ukrali, svesni ste svog postupka i njegovih posledica po vašu žrtvu. Ali u današnje vreme krađa može da bude deo neke investicije – čega ne moramo ni biti svesni – u neku veoma profitabilnu, ali neetičnu korporaciju koja uništava životnu srčinu i zapošljava armiju advokata i lobista kako bi se zaštitila od tužbi i pravnih regulativa.

„Kriv sam jer sam ukrao reku?“, pita se Harari, objašnjavajući svoj primer. „Čak i ako sam svestan toga, ja ne znam kako korporacija zarađuje novac. Bili bi mi potrebni meseci, pa možda čak i godine da otkrijem šta se zaista radi sa mojim novcem. A za to vreme mogu biti kriv za veliki broj zločina, o kojima neću znati ništa.“

Problem je, smatra autor, u razumevanju „ekstremno komplikovanog lanca uzroka i posledice“ u svetu. „Strahujem da homo sapiens jednostavno nije sposoban za to. Stvorili smo svet koji je toliko komplikovan da više ni sami nismo u stanju da shvatimo šta se zapravo događa.“

Prevod: *Maja Horvat*
nytimes.com/Laguna

Mikeađelov Jeremija

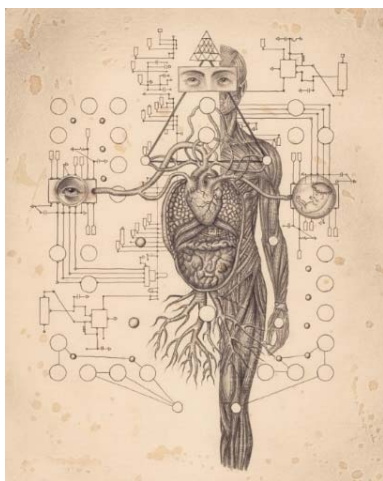

Kada ćeš krenuti na dugi put istraživanja sebe? Rumi

U ovom broju

Alen Deršovic: *Obrana Izraela*
Jair Lapid: *Sećanja posle moje smrti*
Božidar Stanišić: *Narod potopa*
Miraš Martinović: *Glas*
Milica Nikolić: *Kratki zapis o novopronađenim Davičovim rukopisima*
Lešek Kolakovski: *Kad Bog naredi da ubiješ rođenog sina*
Tomas L. Fridman: *Šta čeka čovečanstvo*

Daniel Martin Diaz

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Stranice posvećene Jevrejima bivše

Jugoslavije

<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Wašingtona